; 301
13
ppy 1

PG 301
.H3
Copy 1

prof. Hallalovi
29/6 856. Hanuš.

PROCHÁZKY

po oboře

mluvozpytu a starožitností Slovanských.

(Sedlák — roviny, hory, doly — kola, vůz — pastýřství — dobytek — bauen a baviti — tráva — žito — kaše — chléb — rozmanitá jídla a pití — oheň — šatstvo — přeslice a meč — děd — čeleď — otrok a dítě — rob, roba — robota, arbeit — erbe — práce — dílo, dělati — vesnice — hrady — brány a vrata — pokoj a vojna — porady Radhost — sněmy — více, věcina oběti — Svato-Vít — soudy — cudy — župy — vojny a smíření — obchod — cesty, dráhy — mosty — pouť host — hody — hospoda — dary vázané - vínek, věno — obruče — zvyk i obyčej — viděti a oko — mravy — Wenden — sklave — písmo pohanských Slovanů — čtení starých Slovanů a Němců — buch, buky — německé a slovanské hieroglyfy — zákony.)

S úvodem

o příbuznosti a živobytí řečí indo-europských.

Uspořádal

J. J. Hanuš.

(Vyňato z Koledy Moravské na rok 1856.)

V Praze, 1856.

V komisí u Alex. Storcha v Kolovratské třídě, číslo 389.

Dodavky a opravy.

Přestavajíce tu na udání jen nejnutnějšího žádáme láskavého čtenáře, všude kde písmenko ъ stojí, čísti krátké *u* rovněž jak u písmena ь krátké *i* a neponechávati písmenka ta ve staroslovanských slovech němými. *Strana* 2, sloupec a, řádek 15 z dola čti „i“ místo „e“. — *str.* 2, sl. b, ř. 15 z dola čti „Marojka“ — *str.* 4, sl. b, ř. 14 čti tužiju. — *str.* 7, sl. b, ř. 15 z d. čti „seesu, genitiv ses serês“. — *str.* 8, sl. a, ř. 33 dodej vynechaný řádek a čti „anatomie mluvnická je nauka o tvoření slov a tvarosloví je morphologie“. — *str.* 12, sl. a, ř. 2, slovo *„pan“* pochází též z kořene *„pa“*, sytiti, a „pa-n“ či původně pa-nas je sytý, bohatý, lat. pa-nis je chléb. — sl. b, slov. *ži-to* m. živ-to, ži-la m. živ-la, žiti m. živ-ti, živ-iti, živ-el, něm. ge-trei-de, star. něm. ki-tragi-di hledí kořenem k „tragen“, s čím porovnávají τρέφω, tru-ti. — *str.* 17, sl. a, ř. 27, od kořene *dě, da* pochází skr. dha-mas, star. slov. do-mu, *dům* co je tedy part. praes. pass. a znamená položený cf. do-mus, *do-minus* je usedlý, sedlák, *do-mina* usedlá, z toho kořene pochází též romanská slova don, donna — dame — domna (u Valachů paní), slova ale *seigneur,* mon-seigneur, *mon-sieur,* sire pošla z lat. senior, starší. — sl. b, ř. 3, čti star. slov. *vici,* dvůr. — *str.* 20 a j. čti vždy m. chybného Wustan *„Wuotan“* — *str.* 25, slovo *„hody“* může původ svůj míti v kořeně *gad* gad-ati, mluviti, volati, poněvadž se hody v pohanství i vyvolávali, porovnej Calendae a καλεῖν volati, rok a říci. — *str.* 28, sl. b, ř. 9, čti „vaideloti“, sanskritské *„vêdam“,* odpovídá sice kořenem, nikoli ale pohlavím našemu *„věda“* neb pohlaví nižádného jsouc slulo by u nás „vědo“ jako „slovo“, čehož původní forma též jest sruvam. — *str.* 32, sl. b, ř. 18, č. *„otně“,* ot-ný, ot-covský.

53939
304

Dříve vyšlo:

J. J. Hanuše, Literatura příslovnictví slovanského a německého či předchůdcové Fr. Lad. Čelakovského v „Mudrosloví národa Slovanského v příslovích“. V Praze, 1853, 8. u Calvého.

Téhož, Život a působení Fr. Lad. Čelakovského. (Z pojednání král. české společnosti nauk. V. řady. 9. svazku.) V Praze, 1855, 4. u Storcha.

Téhož, Uiber die alterthümliche sitte der angebinde bei Deutschen, Slaven und Litauern. ein beitrag zur comparativen deutsch-slavischen archaeologie. Prag, 1855, 8. u Calvého.

Tisk Karla Bellmanna v Praze. 1856.

Něco o příbuznosti a živobytí řečí indo-europských.

Na celém světě žije prý as *tisíc milionův* lidí. Nižádný z nich se však nevyrovná druhému tak, aby nemohl býti rozeznán ode druhého; nižádný ale není opět tak jinaký, aby se nenalezalo nějaké podobnosti a příbuznosti mezi ním a ostatními lidmi.

Různost tedy, nic méně však i *příbuznost*: nestejnost a podobnost vládne zároveň povahami našimi.

K povaze lidské, k povaze naší, patří však nerozlučitelným způsobem i řeč či *mluva* naše a jmenujeme proto vším právem i zvíře, jemuž nedáno řeči, *němou* toliko *tváří*.

1. Čech, Moravan a Slovák.

Řečí svou či jazykem rozeznávají se lidé ode sebe rovným způsobem, jako se rozeznávají obličejem svým či tváří: jsouť totiž řeči podobné sobě, jsouť sobě i nepodobné. *Čech, Moravan a Slovák*, sejdou-li se, porozumí sobě na příklad snadno, ač řeč každého z nich růzností dosti v sobě chová i zachovává: ne tak snadno vyrozumějí však už všickni tři jmenovaní *Rusovi* a *Srbovi* a Rus a Srb naopak i jim, a to pro nižší stupeň příbuznosti a vyšší stupeň různosti řeči jejich. Porovná-li se však *staročeská, staromoravská* a *staroslovácká* či staroslovenská řeč mezi sebou, tu nespatří se ani těch malých rozličností mezi nimi, ježto nyní v nich se nalézají a co české nyní, moravské a slovácké se jmenuje, to bylo za starodávna jedno a nemluvívalo se v dávnověkosti ani *po česku* ani *po moravsku* ani *po slovácku* nýbrž mluvívalo se *jednou* jen a *společnou* všem *řeči*, neboť nebylo v dávnověkosti ani národa českého, moravského a slovácského, bylo toliko velkého a jednoho jen národa slovenského, jenž nyní rozprostřen jest od pramenův Labe pod horami krkonošskými až k Dunaji nad Komárnem v Uhřích a napříč od Humenného tamže až za Horšův Týn a Klenč v Čechách. Co nyní rozděleno je v různé národy, národky a kmeny a zároveň v různé řeči, nářečí a podnářečí, to splývalo za starodávna v jeden toliko národ, v jednu toliko řeč.

Jak zněla asi tato *prařeč* naše? Na to nesnadná je ovšem odpověď. Že nezněla tak jako nynější čeština, moravština a slovenština toť jisté, jak však v skutečnosti zněla tušiti se dá více a vědecky dokázati, než v krátkosti a prostonárodně pověděti. Nechť vezme nynější Čech, Moravan a Slovák nejstarší báseň naši »*Libušin* totiž *soud*« a předčítaje jí sobě, shledá poněkud, jak asi zněla naše prařeč; neboť řeč v Libušině soudě není výhradně snad *jen česká*, jsouc i staromoravská a staroslovácká, ač se už přichyluje více k pozdější češtině, nežli k pozdější slovenštině. Pročež jsme i pravili, že *poněkud* toliko lze poznati z Libušina soudu, jak zněla prařeč naše a skutečně je řeč v Libušině soudu už *přechod* z prařeči do pozdějších nářečí českých, moravských a slováckých.

Není žádné památky písemné z té pradávné doby, kde v skutku Čech, Moravan a Slovák jedným toliko byl Slovanem a *řeč* jich *jednou slovanskou řečí:* kdyby však takové *dobře psané* památky písemné bylo, tu bychom ovšem mohli viděti jako v zrcadle, jak mluvívali praotcové naši.

Připojili jsme však ne bez úmyslu, žeby *dobře psané* památky k tomu shledání a vyrozumění řeči prastaré bylo zapotřebí, neboť přenesnadná jestiť to věc, tak veskrz a zevrubně napsati, jak se mluví: poněvadž *vždy více živých* stává *zvukův*, nežli je písmenek v abecedě kterékoliv, a nucen téměř každý pisec, *různé zvučky stejnými písmenkami* znamenati, živé své a *různé* zvuky *stejnými* a mrtvými písmenkami pozdějším pokolením *zaobalovati* a *zatajovati*. Čteme-li nyní k. př. hlasitě náš Libušin soud, čteme jej nutně už hlaholy a přízvuky nynějšími

a přibližovati se můžeme poněkud jen k vyslovování starému, jako bylo v skutečnosti, nejsouce nikdy více s to, úplně se jemu vyrovnati. *)

2. Polák, Lužičan a Polaban.

V podobném poměru jako řečí svou se mají Čechové, Moravané a Slováci k sobě, chovají se též Poláci, Lužičané a Polabané k sobě, s tím toliko rozdílem, že *více* mezi sebou se byli už v řeči své rozešli, nežli my. A kdoby se tomu medle diviti mohl. Osudy v dějinstvu spojovaly vůbec a z větší alespoň části vždy Čechy, Moravany a Slováky: jak pak se ale různí dějinstvo *Polákův*, jižto před půlstoletím téměř samostatným jestě byli národem, ode dějinstva *Lužičanův* a *Polabanův?*

Lužičané, jakž podlé země své, či *Srbové* severní, jakž podlé kmene svého se jmenují, jsou již ode dávna, jako na nějakém ostrůvku, všude ode německého jazyka a živlu obehnaném, uprostřed národův německých a mají se co hájiti všemožně, aby nevyhasl poznenáhla jazyk jich úplně, jako vyhasl už skutečně jazyk *Polabanův* severných.

Polabané severní, ježto druhdy až do nynějšího Holšteinska na sever zasahovali a národ přeudatný, vzdělaný a slávy plný bývali, jak němečtí kronikáři sami uznávají, podlehli už úplně osudům světodějinným a zahádkou toliko je, jestliže ještě nyní někde v ukrytosti chaloupky nějaké osamělé staříček a babička nehovoří mezi sebou po polabsku, ač nikde více u veřejnosti není slyšeti řeči jich. Majíce za to, že málo který čtenář Koledy asi poznal, jak mluvívali poněkuď *Polabané,* nežli vymřeli, podáme zde několik vět či průpovědí z jich řeči:

»Patince ljotają pid tučą, rejbaj plają va vidja,« t. j. Ptenci (ptáci) lítají pod tučou (mrakem, oblakem), ryby plujou ve vodě.

»V nici svete launa a gjozde« = v noci svítí luna (měsíc) a hvězdy.

»Vivca doje clavakau dibre saro, korvo dibra mlaka, vuol dibre monsi« = Ovce dává člověku dobrý sýr, kráva dobré mléko, vůl dobré maso.

»Šopar pijąc pesen pose vivce a tjezaj:« šafář (Schäfer) pějąc píseň pase ovce a kozy.

»Ratojive virą a plauzą ljunda, pisljod tig djola siją raz, jącmin, pasinejcą, gorch a vivias« = ratajové (oráči) orají a ploužejí (pluhem vzdělávají) lada: posled toho díla sejou rež, ječmen, pšenici, hrách a oves.

»Po djola dibra picejvona« = po díle (po práci) dobré počívání.

»Kok voysik dirse ti?« = jak vysoko drží to? jak je to vysoko?

»Bizac vysotja ejšopal« = Božec vysoký stvořil (er-schoffen, u-šofal).

»Taj ne mas mêt drautsich bigiv likoam mane« = ty nemáš míti druhých (jiných) bohóv, leč mne.

»Taj ne mas ejbit« = ty nemáš ubíti (zabíti).

»Joz chcą eit ka bize deiste« = já chci jíti ke boží desce (k božímu stolu).

»Marsjka chodi vakoarst *) cerkveici sa taraime sueckome, sojkać bizę« = Marynka (panna Marie) chodí okolo cirkvice (kostelíčka) se třemi svíčkami šukati (hledati) božce (boha).

»Nemigla jig nitjide nojit,« = nemohla jeho nikde najíti, a t. d.

Polabané tito v staré své řeči podobali se tak Lužičanům a Polákům, že nelze jinak, nežli souditi, že i oni za starodávna jedným toliko národem

*) Nebude zde snad ode cesty, podotknouti, že chtějí-li vůbec spisovatelé pověstí národních a písní zachovati potomkům, jak skutečně zněli zvuky vypravujících a zpívajících lidí, nemalé péči k tomu je zapotřebí, aby se tomu písemnou naší řečí dobře vyhovělo. Není tu vše, co se v tom ohledě děje, k schvalování. Zpozorovali jsme k. př., že se mnohdy místo „ryby" v nynějšku píše „rebe." Vímeť sice dobře, že se ve velké části Moravy a i jinde slovo „ryby" nevyslovuje tak, jak se nyní v Čechách vyslovuje, kdežto „y" berouce za pouhé „e," slovo to, jako i jiná více, patrně chybně vyslovují. Toť však nepodává žádného práva mluvnického, psáti ihned místo „y" pouhé „e;" neboť ani na Moravě, ani kde jinde nevyslovuje též nikdo „y" co čisté, pouhé „e." — Tu se chyba česká u vyslovování napraviti snaží chybou větší, i u vyslovování i u psání! Moravské „y" je zvuk mezi „i" a „e" stojící, poněkud německému „ö" podobný, a nemajíce žádného písmenka zvláštního v naší abecedě pro něj, zachováme se lépe, neproměňujíce moravské »ryby« více v „rebe.« Starý řád lépe se hodí, ač nepohodlný poněkud, nežli nový nepořádek.

*) Podivným způsobem zachovali si v tom slově Polabané staroslovanské slovo okrstu (окрьстъ) okres, okoli, vůkol: v-akoarst = okrstu.

bývali, a později teprva že se rozcházeli i řečí i dějinstvem tak značně ode sebe.

3. Čech a Lech.

Přesvědčení jsme, že mnohý Čech, Moravec a Slovák, čta výše podotknutá slova a věty ze mluvy vymřelých Polabanův severných, u sebe si byl pomyslil, že předce i tato řeč Polabská velmi podobná byla české, moravské a slovácké mluvě, a že by se snadno člověk do ní mohl pozorností vpraviti. A předobře by i měl, mysle takto. Ba větší podobnost shledal by každý, kdyby přirovnal staropolskou, starolužičskou a staropolabskou řeč se staročeskou, staromoravskou a staroslováckou mluvou, a bude-li nám volno, zde pro krátkost tři první nářečí jmenovati mluvou Lechův či leskou, a tři následující nářeči mluvou Čechův ve nejširším toho slova smyslu či mluvou českou: musíme skutečně i vyříci, že staročeská a staroleská řeč jednou toliko byly řečí, a národ tedy leský a národ český že byl v dávnověkosti též jen jedným národem: a vypravují skutečně pověsti národní, že Čech a Lech byli bratři!

4. Rus, Bulhar, Ilyr.

Dali bychom-li se do skoumání bližšího řečí, ježto mluví až podnes Rus, Bulhar a Ilyr (t. Srb jižný, Chorvát, Korutanec a Slovinec) shledali bysme podobným spůsobem, jako u Čecha a Lecha, že byli za starodávna i Rus, Bulhar a Ilyr bratři, že totiž působice jeden národ i jednu společnou řeč mezi sebou mluvívali, kdežto nyní značně se řečí svou ode sebe líší.

Řeč ta jim v dávnověkosti společná, nebyla ta, kterouž nyní staro-slovanskou zoveme, neboť tato, jsouc až podnes u Slovanův řeckého vyznání náboženského řečí posvátnou či cirkevní, je řečí staro-bulharskou toliko, ne však snad všeslovanskou.

Proč pak jmenujeme ji tedy staroslovanskou vůbec, když to předce v skutku není? To v tom hledá svou příčinu, že v této staro-bulharské řeči nejstarší máme slovesnost slovanskou, t. nejstarší písemní památky Slovanův zachované, slovesnost založenou působením svatého Cyrilla a Methudia v druhé polovici devátého století. Zněla pak tato posvátná řeč jak následuje:

»Iskoni bě slovo, i slovo bě otъ boga i bog bě slovo. Ce bě iskoni u boga. I těmi vsja byše i bez něgo ničьtože nebystь, ježe bystь; v tom životъ bě i životъ světъ člowěkom. Bystь člowěk posъlanъ otъ boga, ime jemu Jowan a t. d. (Evang. sv. Jana l. 1. — 7). Kdo bys se chtěl důkladně naučiti, čím se tato řeč posvátná v zevrubnosti lišila ode řečí nynějších slovanských, proskoumejž pilně staf Martina Hattaly »o poměru Cyrillčiny k nynějším nářečím slovanským« vyšlou v Musejníku r. 1855 v Praze.

5. Srb či Slovan.

Čech a Lech byli na západních, a Rus, Bulhar a jižný Srb na jihovýchodních stránkách Evropy hlavní zastupitelové Slovanstva vůbec, avšak řeč jich předce má tolik podobností do sebe, že nelze jinák, leč tvrditi, že v dávnověkosti i řeč česká, leská, ruská, bulharská a srbská jednou toliko byla řečí slovanskou, rovněž jako český, leský, ruský, bulharský a srbský národ jedným jen národem slovanským, ovšem v dávnověkosti takové, kterou nižádnými památkami historickými dostíhnouti nemůžeme. Tolik jen dokázati lze, že jako nyní každý z nás se Slovanem jmenuje, za starodávna každý Slovan se Srbem, t. bratrem jmenovával, a že slovo to prastaré, druhdy všem Slovanům společné, nyní jen u jižných Srbův a u části severných, t. u Lužičanův se zachovalo.

Kdy, kde a proč se jeden ten pranárod slovanský rozešel a rozcházel předně ve dvě části: v západní a v jihovýchodní, kteréžto části opět v patero hlavných oddělení: v české, leské, ruské, bulharské a srbské se rozlehlo, to nikdo s jistotou udati nemůže, neboť dějinstvo nám toho dává jen výsledky, nikoli však příčiny. Nutno však, si to asi v podobě rozcházení-se rodiny představovati. Otec a matka zakládají totiž rodinu: v ní podobají se děti, dokud jsou mladé, jedno druhému i tělesně i duševně; dospěvše pak rozcházejí se povahou svou mnohdy tak od sebe, že bys

někdy ani tvrditi nechtěl, že působili dříve jeden jen celek.

Nyní čítá se Slovanův as 80 millionův duší, a ani tušiti se nedá, kolik as millionův tehdáž čítával národ slovanský, když jednu toliko řeč a jedno toliko jméno míval.

6. Slovan a Litvín.

Míval však Slovan za starodávna a má až podnes tichého a málo známého bratra, rodem a jazykem velmi sobě příbuzného, jenž v severovýchodních krajinách Evropských přebývá, a za starodávna k západu a na jih více rozprostřen býval, nežli nyní. Jméno jemu je Litvín a počet duší jeho je nyní žel jen už asi 3 milliony.

Chtělliby snad někdo zvěděti, jak zněla as staroslovanská řeč, nežli se rozešla na západní a na jihovýchodní, tent kdyby nahlídnul v litevskou řeč, našel by přemnoho v ní, co bezpochyby podobně znělo druhdy i v slovanštině, ač bohužel, jak zněla staro-litevská řeč sama v sobě, téměř neznáme. Poslyšmež ku př. jak počítají Slované a Litvíni:

První pirmas, vterý či druhý antras, třetí trecias, čtvrtý ketwirtas, pátý penktas, šestý szestas, sedmý septintas, osmý asmas, devátý devintas, desátý desimtas.

Slyšmež jak skloňuje Litvín a Slovan podstatná jména svá:

Akis, oko — akies oka — akiei, oku — aki, oko — akie o! oko — akije v oku — akimi, okem.

Aki, oči — akiû, staročesky očjú, novočesky očí — akim, staročesky očima, novočesky očím — aki, oči — aki, oči — akiû, staročesky očjú, novočesky očích — akima, očima.

Kdo by medlé tu nepoznal, že jazykozpytcové v novějších dobách v Litvínu nalezli ztraceného bratra Slovana, jenžto si rázněji formy prastaré své řeči zachoval, nežli my. Dbejme ku př. jen ještě na následující slova:

Litvín jmenuje převozníka pervazninkas; sokola sakalas; bečku baczkà; ruku ranku; pilu piela; nepřítele neprietelis; prase parsas; oheň ugnis; svátek sventě; prst pirstas; hvězdu žvaigždě; len linai; maso miesa; mouchu mušě; hlavu galva; čas czesas; pokoj pakajus. Celý jmenuje ciełas; rohatý ragûtas, bujný buinus; skoupý skupus; druhý draugas; chudý kudas; pokojný pakajingas; věrný věrnas; milý milys; svatý sventas; juný jaunas; drzý drasus a p.

Svítím je Litvínovi: sviečiu; slouží slúziju; vymyslím izmysliju; otevřu atveru; stvořím sutveru; zbudím pabundu, pabudinu; vozím vazóju; teču teku; běžím běgu nebo běgmi; prosím prasau; jím edu nebo edmi; jdu eimi; toužím tužijos; pozdravuji labą dieną dûmi = dobrý den dávám (labas = dobrý) a t. d.

Příbuznost tato nemalá Litvína se Slovanem dá se tuším nejlépe vysvětliti tím, že před dobou, nežli se Slované byli rozešli v různé nynější národy a kmeny, t. před dobou, v které Slovana toliko, a nikoli ještě různých Slovanův bývalo, Slovan bratrem býval Litvína tak asi, jako jednou Čech bratrem býval Lecha, t. j. že jednou opět i Slovan a Litvín jen jedným a tímže národem byli, ač se už v dobách rozešli, ježto daleko před známé nám dějinstvo zasahují. Jmenujmež oba v dávnověké své spojenosti Slovano-Litvína.

7. Slovan, Litvín a Němec.

Avšak nastojte! čeká nás větší ještě překvapení podivné, neboť abychom to slovem jen hned vyslovili, byli v šeré dávnověkosti kdysi i Němci bratry Slovano-Litvínův. Toť ovšem před dvacíti as lety nikdo netušil ještě, avšak nyní jestiť to slovozpytem novějším věc dokázaná nad veškerou pochybnost.

Ovšem že porovnámeli nynější německou řeč či vlastně různé nářečí německá s nynější slovanskou řečí, tu nám málokde jen příbuznost jich se zjeví: ale jinak tomu je, přirovnáme-li staroněmeckou řeč se staroslovanskou a s litvínskou. Bratr dospělý a šestárlý, jestliže se přirovnává opět se sestárlým už bratrem druhým, málo kdy mu bývá podobným, ale divíme se někdy, když na obrázcích z dětinství jejich, obličeje obou podobají se jako vejce vejceti. Prošla už slovanská řeč, prošla též už německá, nemalých proměn a nediviti se tedy, že pro

vraskovitost obou obličeje jich nynější velmi nepodobné sobě se zdají býti. Našli slovozpytci našeho času obraz německé řeči z dávnověkosti, našli i obraz slovanské, a ejhle! bratr neznámý podává ruku bratru až posud neznámému ve vědě přirovnávajícího mluvozpytu.

Poslechli jsme, jak počítával Slovan a Litvín: poslyšmež i nyní, jak gothský Němec, Slovana Litvín počítají.

Staroslovańsky: jedin, dva, tři, četiry, pjatь.

Gothsky: ains, tvai, threis, fidvor, fimf.

Litvín: vienas, du, trys, ketury, penki.

Staroslovansky: šestь, sedmь, osmь, devjatь, desjat.

Gothsky: saihs, sibun, ahtau, niun, taihun.

Litvín: sesi, septyni, astuni, devini, desimt.

Není už tu ovšem ta příbuznost mákavá, jako byla Slovana s Litvínem, ale patrná ještě dosti a patrnější byla by ještě, kdybychom řeči stejného věku k sobě přirovnati mohli, neboť nuceni jsme, litvínskou řeč tak bráti, jako je nyní, gothskou beřeme ze 4. století po Kristu, a staroslovanskou z 9. věku, poněvadž starších obou listin nestává.

Podívejmež se pak ještě, jak Litvíni, Slované a Gothové skloňovali statná svá jména.

Staroslovan.:	Litvínsky:	Gothsky:	staroněm.:
1. synъ	1. sunus	1. sunus	1. sunu
2. syna	2. sunaus	2. sunans	2. sunes
3. synovi (synu)	3. sunui	3. sunau	3. sunju.
4. synъ (syna)	4. sunu	4. sunu	4. sunu
—	—	—	—
1. syni	1. sunus	1. sunjus	1. sunî
2. synъ (synóv)	2. sunû	2. sunivê	2. suneô
3. synomъ	3. sunums	3. sunum	3. sunim
4. syny	4. sunûs	4. sununs	4. sunî.

Kdo by tu nepodivil se, přirovnaje gothické s litvínským a staroslovanské se staroněmeckým z podobného věku, t. as z 10. století po Kristu? — Nejsou-li to tváře bratrské? — Jak se krásně podobá naše slovo syn, st. slov. synъ, litevskému a gothskému sunus, nynějšímu Sohn. Pohleďmež však i na jiná ještě slova. St. něm. ártí, ackern, orati; — biugan, fliehen, biegen, běhati; — bída, Bitte, bída; — bidjan, bitten, bědovati; — plôdi, blöde, st. slov. blędiv, bludný; — blöckend, staročesky blekotný, mluvivý; — bar (ku př. barfuss) bosý; — Berg, břeh; — Buche, buk; — Bulle, vůl; — Tisch, st. něm. disk, deska; — Thal, dol; — díra, Thüre, Thor; — aphal, Apfel, jablo; — Ahorn, javor; — st. něm. agele, aegel, Ahle, Spitze, porovnej Igel, jehla, st. slov. igla; — Esche, Aesche, jes, jesen; — ätzen, essen, jésti, jísti; — Jauche, jucha, jicha; — niman, nehmen, jímati; — jung, junak, jonák; — helan, ver-hehlen, haliti, zahaliti; — kahl, holý; — Gast, host; Garten, o-hrada, za-hrada; — Grab, hrob; — Grob, hrubý; — hart, harz, hruda, v Bavorsku hart = hruda sněhu, porovnějž Hart — monat, Gruden; — Gans, hus, polsky gęś; — Hütte, chat, chatrč; — Laib, chleb; — Holm, Helm, chlum; — Joch, jho; — namo, Nahme, jméno; — gellen, klíti; — Katze, kot, kočka; — Kanne, konev; — Hanf, konopě; — kaufen, kupiti, koupiti; — Latte, laf; — Land, ladem ležeti; — lügen, lugen, lhati, st. slov. lъgati; — lieben, líbiti; — Pfad, pout; — Riemen, řemen; — Auge, oko; — vlk, st. slov. vlъkъ, Wolf; — st. slov. vlъchvъ (čarodejník) Flucher a.j. v.

Nezbývá tedy po rozvážení takové příbuznosti ničehož jiného, leč přisvědčovati nynějším mluvozpytcům a to hlavně německým, uznávajícím, že Slovano-Litvínové za starodávna byli bratry Němcům, působíce s nimi jeden toliko národ: slovano-litvíno-německý! —

8. Řekové a Římané.

Příbuznost slovanského národa jestiť však rozšířenější ještě. Slovan a Litvín jsou jako bratři téhož otce a tétež matky, Slovano-Litvín pak a Němec dětí téhož otce, avšak jiné už matky, předce pak druhdy v jedné ještě rodině žijící bratři.

Nejbližší po Němci mají k Slovanům příbuznost vymřelí už Pelasgové, t. j. pranárodové, z kterýchžto se později hlavně Řekové a Římané vyvinuli, ježto nyní a to velmi porouchaně v románských kmenech, t. v novějších Řecích, Valaších, Italiánech, Francou-

zích a Španělích žijí. Národ anglický hledí i kmenem i řečí svou k Němcům, je tedy i Slovanům příbuznější, nežli Řek a Říman! — Hledati mezi Řeky a Římany tak úzkého pokrevenství a příbuznosti tak jemné se Slovany, jako mezi Litvíny a Němci, jestiť převráceností velkou, ježto ve vlastní svou zkázu zabíhá, jako se toho žel! v literatuře slovanské ne jedným příkladem už zjevilo.

Pelasgové jsou asi tak příbuzní Slovanům, jako jsou k vlastním dětem děti, kteří pocházejí z rodiny, v které po smrti otce macecha si cizího vdovce za manžele byla vyvolila.

9. Keltové či Gallové.

Býval za starodávna v jihozápadní zvlášť Europě národ mocný a slovútný rozšířený, jenž známý jest pod jménem keltickým. Klesl však ze své slovútnosti tak náramně, že nyní v hořejším Škotsku či v Kaledonii, v Irsku a Walesku a části Francouzska »Bretagne« zvané, poněkuď ještě živoří. A divným to způsobem nepoštěstilo se až podnes i nejbystřejším jazykozpytcům z pozůstatkův keltické řeči, a to i ze staré i z novější s jistotou a zjevně vypátrati, na jakém stupni příbuznosti vnitřní národ tento stával a stává ještě k ostatním kmenům europským, jmenovitě k německým a slovanským.

Že příbuznosti vůbec stává, to ovšem je patrné, jaké ale, to naskrz nejisté a záhadné. Zdá se, jakoby Kelt, jak ještě Slovan, Litvín a Němec v rodině dědičné malými dětmi byli, jako dospělejší už strýc nějaký do dalekého se světa pustil, v kterém se tak rodině své původní odcizil, že ani ona jeho nyní, ani on ji více poznati nemůže. Vše, co o Keltech ještě bádáno bylo v Europě, je, jakkoli samo v sobě všeho uznání hodno, předce však nad míru záhadné a ti, kteří tedy neznámá nám svým smyslem a původem slova a jména hodlají vyjasnovati keltickou řečí, podobají se malířům, jižto na černotemné desce černotemnou barvou výkresy své malují. Jak dlouho malují, vědí, co malují; jak namalovali, nevidí ani oni sami ani jiní, co byli kreslili, neboť vše propadlo u všeobecnou temnotu, a kdo by dovedl temnotou temnotu vysvětlovati?

10. Peršané a Indové.

Toť jsou opět světlí bratři Slovanův a jestliže nikoliv bratři, předce světlí prastrýcové Slovanův, Litvínův a Němcův.

Strýcové tito netoulali se tak po vzdáleném světě, jako temný nám Kelt, aniž se v tak stranných krajinách neusedli, jako národové, jižto mluví jazykem arbanaským, armenským, osetinským: oni, na způsob západních a jihovýchodných Slovanův, prvé jeden areiský zvaný národ v střední Asii jsouce, moc svou tělesnou i duševní k západu rozšířivše, stali se Peršany, k jihovýchodu však se pustivše praslavnými Indy. Směli-li bychom prastarou Litvínům druhdy a Slovanům společnou řeč jmenovati dědem, a společnou jednou Slovano-Litvínům a Němcům řeč pra-dědem nynějšího slovanského nářečí: nemohli bychom nikterak jinak leč společnou druhdy Peršanům a Indům přede rozejítím jejím řeč jmenovati bratrem onoho praděda slovanského.

Dnešního dne ovšem, navštívil-li bys Peršana a Inda, nenalezl bys ani u jednoho ani u druhého krásnou jich prastarou řeč: co se u nás dělo, jeden totiž že jazyk prastarý rozpadal se v různé pokaženější podnářečí, dělo se i u nich: není více jednoho perského ani indického jazyka, nýbrž množství různých podnářečí perských a indických toliko.

Avšak na vysokém stupni vzdělanosti domácí za starodávna jsouce, postarali se i Indové a Peršané o to, aby, v čem záležela za starodávna uspořádanost jich v soukromném i veřejném živobytí, trvale písmenami zaznamenáno a tím zachováno bylo potomkům. Řeč tedy posvátné Perské »Zend-Avesty« a posvátného Indického »Vêdam« se vším tím, co k doplňování jich a k vysvětlování později ještě napsáno bylo, slouží k přirovnání jich s pozdější Slovanskou, Litvínskou a Německou řečí. Němcům už ve čtvrtém století po Kristu biskup gothický Ulfilas napsal křesťanskou Zend Avestu, a Slovanům v desátém století biskup Konstantin či Cyrill křesťanské Vêdam, ježto v mluvozpytném ohledě skutečně se tak mají k staroperské a k staroindické řeči, jako se má vnuk k dědu svému.

11. Prařeč indoeuropská.

Ohlídneme-li se nyní po veškerých stupních příbuzenstva slovanského národa i co do kmene i co do řeči, shledáme skutečně nádherné příbuzenstvo daleko-široko rozšířené a to od Indie východní v Asii až do nejsevernějších na západě a východě ležicích krajin Evropských, pročež jemu i jméno indoeuropského příbuzenstva dáno. Avšak nezapomínejmež nikdy, že jsme byli shledali to příbuzenstvo různých národův a řečí ne snad stojící na stejné čáře či stupni blízkosti, nýbrž na nejrůznějších chlumích stáří a přízně.

Nezapomínejmež však i dále, že vše to, co ze strany národních obyčejův a podobností i co do látky i co do formy mluvení u všech těch příbuzných se nalezá, že to není snad dáno zevně jedným nějakým národem a jednou snad řečí ostatným národům a řečím: nýbrž že vše, co v národech těch příbuzných koluje krve podobné v mravích a jazycích, že vše to je všem společná krev z jednoho druhdy a ze společného těla pošlá a rozstupujíc se a rozšiřujíc se později ve všech těch živých tělesech příbuzných oněch národův.

Avšak, kde je to národní pratčlo, kde je ten pranárod a ta prařeč, ježto tolik zdařilých dětí po sobě zanechavší, takovému nádhernému příbuzenstvu, v jakém jsou národové indoeuropské skutečně, základ založili. Snad se to tělo v indickém národě a v indické řeči nachází, snad máme děda svého v indickém národě a matku svou v indické řeči hledati?

Nikoli! — Indický národ, jako i řeč indická povahou svou dosti zřejmě na jevo dává, že není ni otcem, ni matkou, nýbrž synem toliko a dcerou jakéhosi prastarého národa a prastaré řeči, o nichžto nižádný ničehož neví zevrubně tvrditi, ač všeobecné jich vlastnosti ne toliko se tušiti, nýbrž i dokázati dají.

V zevrubnosti známé nám byli jen synové, dcery, vnukové a vnučky onoho pranároda, on pak sám se zaobalil, jako začátky dějinstva vůbec v šerou mlhu dávnověkosti, on nemůže a nechce býti jasně viděn, nýbrž může, jak se na praděda i sluší, pln uctivosti toliko tušen býti.

12. Úkazy příbuznosti řečí indo-europských ve jmenech nejbližšího příbuzenstva.

	Otec.	matka.	bratr.	sestra.
V řeči indické:	pitar.	matar.	bhratar.	svasar.
perské:	pata.	mâta.	brata.	svansa.
řecké:	patir.	mitir.	fratir.	adelfi.
latinské:	pater.	mater.	frater.	soror.
litevské:	tėvas.	motė.	bratelis.	sestu (scosu.)
staroslovanské:	batja.	mati.	bratъ.	sestra.
gothické:	fader.	aithei.	brothar.	svistar.

13. Úkazy, jak se při vzdálenějším příbuzenství původní podoby slov čím dále čím více hubí.

Příklad první. Slovo »já« slulo v nejstarším nám známém nářečí indickém »agam,« co se později v »aham« proměnilo. Největší pak skáze jsou východy slov podrobeny. Tak sluje v perském agam ještě »azem,« v staroslovanském však už »azъ,« u kterého samohláska »ъ« sotva k slyšení byla, jako v litevském skutečně jen to slovo »asz« sluje. Řekové a Římané setřeli poslední »m« též řkouce »ego« místo »agam.« Němci pak pozbyli poslední sylaby »am« veskrz vyslovujíce po gothicku »ik« a nyní »ich.« V staroslovanském slulo »já« původně jistotně též »azam,« to »am« se proměnilo v nosovku »ą,« z které později to krátké »ъ« v »azъ« povstalo; ale i to krátké »ъ« zmizelo v nářečích slovanských a zbylo jen »az,« jako to v staročeském s přídechem »j« = »jáz« ještě máme; avšak i to zdálo se nepo-

hodlným býti, a široké a plné indické »agam« proměnilo se tedy konečně u nás v pouhé »a,« což nyní s cizím mu původně přídechem »j« co »já« vyslovujeme. V jednom staroslovanském žaltáři v Moskvě chovaném, jenž pochází z 10. století, je obyčejné staroslovanské »azъ« ještě v původnější formě »achъ« (»vidite jako achъ jesmi,« vidíte, jak já jsem), a bídní vymřeli Polabané zachovali si předce až do 18. století své »joz,« kde my dávno už jen »já« či vlastně »á« říkáváme. Ta délka nad »já« ukazuje, jako i obyčejně jinde, že tu něco původního jestiť vynecháno (agam, agą, azu, az, á).

S toho příkladu už patrno, že podlé zásad novějšího mluvozpytu nelze více tomu, jenž pátrati chce po příbuznosti slov v různých jazycích, jako to bývalo dříve, na vnější jen podobnost hlásků slouchati, nýbrž na vnitřní proměny slov řídicích se podlé nezvrátných zákonův zvukosloví každé řeči. Dle nich je ku př. indické »agam,« gothické »ik« a naše »á« (j-á), předce jen jedno slovo, ač nestejně dosti mezi sebou zní.

Příklad druhý. V indickém sluje naše »jest« »asthi,« v staroslovanském původně »estь« a s přízvukem Slovanům oblíbeným »jestь,« co u nás se v »jest« a to opět v »je« proměnilo. Zde tedy zbylo z původního »asthi, asti« opět jen »e.« U Řekův sluje to slovo »esti,« u Římanův »est,« u Němcův »ist,« u Litvínův »esti« a »est.« Zachce-li se však Čechu, může i on ještě vážně své »jesti« vysloviti, ku př.: Jestiť to zásluhou, mravy dobré praotcův svých zachovávati.

Příklad třetí. Naše slovo »srdce« znělo u Indův původně »Kardajam,« u Řekův »Kardía,« u Němcův původně »Kirt,« potom »hêrt« a »hêrz,« u nás původně »krъdьce, krdce,« z čehož pošlo později »srьdьce, srdce« Litvín až podnes jmenuje to slovo »sirdis,« staří Prušané slovanští říkali mu »siras.«

14. Mluvozpytné zásady.

a) Čím více se řeči příbuzných sobě národův ve dávnověkosti své sledují: tím více mizí před zrakem pozorujícího jich různost. Různost se proměňuje v podobnost a množství nářečí splývá v jednotu mluvy.

b) Čím více však se řeči příbuzné od kořene svého původního časem odchylují, tím více rozházejí se v různé nářečí a podnářečí, a jedna stává se časem pro druhé vždy více cizí, nesrozumitedlnější.

c) Čím více se formy slov řeči nějaké kořenu svému pospolnému přibližují, tím více se honosí plnějšími podobami, samohlásky vládnou nad souhláskami, a řeč taková hodí se velmi k zpěvu: *) tělo řeči pradávné je vnadné a zvuk její líbezný (aesthaetický).

d) Čím déle však řeč nějaká trvá, odchyluje se vždy od plnosti a líbeznosti původní, souhlásky počínají v ní panovati a vnadné druhdy formy chudnou a hynou: t. tělo mluvy stárne a zkostliví.

e) Vyschnutím a zevrkloští svou stává se však řeč každá duchu vždy pohodlnější: čím více se zvuk líbezný tratí, množí se v řeči pojmův a představ, t. j. slovných významův či smyslův množství; materialismus či tělesnost ustupuje vždy více spiritualismu či duchovenství mluvnickému.

f) Mluvy či jazyky lidské jsou tedy v přírodě zvláštní druhy tělesno-duchovních bytností, ježto skutečně žijí, mládnou a stárnou. Chemie mluvnická je zvukosloví: anatomie mluvnická je tvarosloví (či obyčejná gramatika), fysiologie či životověda však mluvnická je skladba či syntaxis, a dušesloví či psychologie mluvnická je bádání mluvozpytné, založeno i na zkušenosti i na rozumu.

g) Životní proměny v jazyku jsou proměnami duše národní, proměny však národa v dějinstvu jsou proměnami těla jeho národního. Jak dlouho tedy jazyk trvá, setrvá i národní duše.

V Praze 12. máje 1855. J. J. Hanuš.

*) Pradávné a prastaré řeči se skutečně vždy jen zpívaly a nikdy nemluvily v nynějším způsobě.

Procházky po oboře mluvozpytu a starožitností slovanských.

Úvod.

Že není nikde stálosti na světě, komuž by to bylo neznámé, kdožby nevěděl, že vše se mění?

Není však proměna všech věcí světských stejná, jesti věcí stálejších, jest jich i měnivějších.

Nejměnivější jsou na světě příběhy světa vnějšího: ustavičně se ku př. lidi rodí, ustavičně jich umírá a co namáháním všech sil žijící člověčenstvo utvrdilo, to zvrtne někdy doba jiného pokolení budoucího v okamžení.

Avšak podivno, že mnoho toho, což živobytím lidským ve svět skutečný se uvedlo, předce někdy přetrvá století, ba tisíce let.

A právě věci tyto trvalejší nebývají vystaveny na podiv zřejmý, ony nenadělávají mnoho hluku vnějšího a bývají mnohdy neviditelné podobným způsobem, jako je neviditelný vzduch nás vůkol a vůkol obklopující, bez něhož by člověčenstvo celé v okamžiku na zmar bylo přivedeno.

Jedna z těchto věcí trvalejších jesti řeč lidská: telegraf to divuplný mezi duchem a tělem. Ty vyrodíš ve hlavě své myšlénku jakousi, a nikdo mimo tebe neví, že ji máš, že myslíš a neví, co myslíš, avšak jak mile se jen dotkneš myšlénky té telegrafem jazyka svého, přiletí myšlénka tvá v podobě vnějšího slova k uchu tělesnému slouchajícího, jenž v okamžení zví, co bylo skryto buď v hlavě, buď v srdci tvém. Duch tvůj rozumný hnul duchem či dechem tvým tělesným v plících jsoucím a z úst tvých vzplynulo tělesně zrozumitelné slovo, jenžto hlasitě tvou myšlénku zjevilo. Myšlénku tu zjevenou jmenuješ smyslem či významem slova, a to co slyšíš při slově, jestit hlahol jeho pouhý a předce ducha plný.

V hlaholech slov je tedy vrytá pro ucho a ducha podoba myšlénky rovným způsobem, jako je v barevném obrázku vrytá pro ducha a oko myšlénka malujícího. A skutečně, slyšíme-li vypravovati někoho slovy, co se stalo, je nám na mysli vnitřní, jakoby každým novým slovem nový obrázek událostí v hlavě naší povstával.

A podivněji ještě k sluchu, že takové slovíčko někdy nemá snad jen jednoho významu, nýbrž více jich.

Vyřkneme-li ku př. že v zahradách na jaře z květin duch vonný zapáchá, jestit význam slova: »duch« tu tolik, co se vzduch obyčejně či povětří jmenuje. Díme-li však, že v běhu prudkém »duch se nám krátí,« že sotva »ducha popadáváme,« myslíme už na dech či na dýchání své, totiž na vzduch plícemi našimi pohnutý. Pravíme-li ale konečně, že »duch náš je zármutkem sevřen,« tu slovo duch už nic smyslného, nýbrž duši naši či mysl znamená.

Těch rozličných významův nenabývá však slovo na jednou, nýbrž pozenáhle či časem svým. Na začátku má totiž každé slovo jediný toliko význam, to jest, tu prvotní myšlénku, ježto teprva své slovo později půjčí nejpříbuznější takořka sobě myšlénce, a ta opět jiné příbuzné jako oděv slyšitelný. Tak znamenalo snad ku př. slovo duch původně skutečně jen tolik, co pohnutý vzduch či vítr sluje; poněvadž ale dech náš velmi podobný se zdál býti vzduchu pohnutému, nejsa v skutku nic jiného, nežli vzduch vnější v plíce vzatý — vdechnutý — a opět vydechnutý, znamená nám slovo duch i vzduch vnější i dech vnitřní. Ale při umírání, když se duše s tělem loučí, přestává člověk i dýchati, a zdálo se tedy lidem před časy dávnými, jako by to, co v těle našem život působí, záviselo pouze na dechu, i pojmenovali tedy i tu vnitřní sílu či duši duchem.

A ještě nyní říkáváme místo: »umřel« vypustil, pustil, vzdal ducha. Naše předkové domnívali se skutečně, že duše lidská, jako větřík nějaký po smrti z místa k místu těká či létá, a poněvadž létati tak vidívali nejvíce ptákův, myslili si i duši zemřelého v podobě ptáka. Tak říkávali staří Čechové: »aj! a vyjde duša z rvúcej huby, vyletě na drvo a po drvech sěmo tamo,« rovněž jak o bojišti, že »tam věle duš tčká sěmo tamo po dřevech.« Tak praví podnes jedna národní píseň Moravská: »Vyleceła duše z cěla, žáden neví, kaj leceła, sedla

ona na hajíček, na ten zelený trávníček;« a jiná: »na zelenú lúku sedla a tam sobě naříkala.«

Vyrozumí se zajisté z příkladův těchto, že významy slov nebývají stejného stáří, žeť bývají mladší, starší a nejstarší či původní významy, a že, vyrozumíme-li vůbec nejstaršímu či původnímu slova významu, že jsme tím i vyrozuměli té myšlénce, kterou staří naši předkové mívávali, když slova toho byli užívali; vyrozumíme-li však myšlénce té, vyrozuměli jsme zároveň, jak si předkové naši představovávali svět a živobytí lidské. Písně ty staročeské, z nichžto jsme právě vyjímali ona slova o duších lidských, vylétajících z huby umírajícího a polétujících těkavě po stromech, jsou nejméně tisíc let staré; slyšíme tedy i my ještě v nich slova, která uzavírají v sobě myšlénky, ježto myslili praotcové naši. Vše, co měli tito pradědové pevného na sobě a okolo sebe, vše to zahynulo a zprách nivělo, jen dech, jenž vycházel z jich úst, jen jich slovo zůstalo, a to nám teď jako v zrcadle ukazuje starodávný svět, jak žil a myslil.

Patrno je též, že předůležité jsou písně národní, pořekadla a přísloví, která nám zachovaly takových starých slov či významův, ale patrné i naopak, že z oněch starých výrazův uzavírati můžeme na starobylost mnohých národních písní a přísloví až podnes mezi námi v užívání jsoucích.

Nejsou to však jen písně a přísloví, ježto nám starobylost jako v zrcadle okazují: je to i obecná všem nám řeč česko-slovenská, ježto na sta v sobě chová takových starobylých slov a způsobův mluvení. Říkáme ku př. »hodina už vypršela,« »vypršela mu poslední hodinka,« kdežto slůvko »vypršeti« samo sebou naráží na starý způsob písečných či vodních hodinek, ježto před našimi kolečkovitými hodinkami v užívání bývaly.

A jsme právě nyní toho předsevzetí, poukázati prostonárodným způsobem na několik takových převzácných slov a výrazův.

Chováme se vůbec velmi nevděčně k slovům řeči naší, poněvadž neznajíce jich důležitost a starobylost, je míváme za všední věci toliko: najde-li někdo starobylý hrnec v zemi, nebo kus kameného mlatu či bronzový střep, jakého tu křiku a jásání: najde-li však nějaký jazykozpytec prastaré slovo, tu je uloží tíše v nějaký slovník, kde někdy opět na léta zapomenuto leží. Jsouť ovšem ony nálezy zmíněné mnohdy též vzácné, vzácnější však jsou stará slova, poněvadž nejsou na mnoze tak němá, jako ony.

1. Sedlák.

Staří Slované měli stálá sídla, a živili se hlavně rolnictvím a hospodářstvím, kdežto jiní národové lovem a nestálým pastýřstvím či kočovnictvím život svůj trávili. Dokládá to jméno sedlák, ježto znamená původně toho, jenž stálé sídlo maje, usídlen je.

V tom a nikoli v nynějším smyslu jmenuje se i první kníže český Přemysl sedlákem, poněvadž sedlák a zeman t. zemi svou pěstující neb orající, původně stejného jsou významu.

Starodávné slovo páchati znamenalo i u Čechův původně, jako podnes ještě u Rusův orati. Chlěbo-pašestvo je u Rusův orba, chlěbo-pašec oráč a sedlák. Nejstarší báseň česká vypravuje, že u starých Čechův »mužie pašú (t. orají), ženy ruby (šaty) strojá.« Znamenalo však to slovo páchati původně to (?) co nynější pcháti, píchati, t. picháním *) země a rozrýváním ji, úrodnou ji způsobiti.

K této potřebě ploužili Slované pchačem či radlem **) po roli, jmenujíce jej podlé tohoto ploužení pluhem, což vidouce sousední národové, snad kopáním jen namáhajícím zemi či kopaninu páchající, zalíbili si i pluh slovanský, jmenujíce jej až podnes slovanským jménem Pflug, a plužení to pflügen. Či dle jiných má pluh společný kořen s plutím; neboť plouti má význam původní: rozdělovati, rozrývati; a loď nebo plovoucí člověk tak ve vodě, jak pluh v nivě brázdy dělá; ano latinskému i řeckému jménu pluhu, aratrum, na kořen orati ukazujícímu, odpovídá v Sanskritu aritra,

*) Pchati = strkati, tlouci; odkud pěchovati, pšeno (proso, jáhly) a opěšky a pšenice, snad původně špalda, ježto z plev se vypěchovati musela; a samopše, ježto sama z plev vypadala. Redakce.

**) Pluh, opatřen zplazem (Sohlenstück), tím samým rozeznává se od staršího oradla či sochy (háku), jenž neplouže se po zplazu, v rukou oráče obtížně nositi se musí. Red.

které i loď i veslo vyznačuje, čímž by se přenášení myšlénky od lodi na pluh a orání potvrzovalo.

2. Roviny, hory, doly.

Vzdělávajíce tak role rytím pluhu, dělali rovy, brázdy, rozvory a rovnali tím pole, i vyrovnaná tak role slula původně roveň či rovina. U rovin svých sídleli tedy a vše, co opak roviny na zemi bylo, pojmenovali na hoře a dole t. v dole, v údolí.

Nyní jestliže vyslovujeme slovo »na hoře,« nemyslíme více na horu, t. j. na vrch, ale staří předkové naši, majíce jen nízkých chalup svých, neznali vysokost jinou leč horu a na hoře či jak původně říkávali »horie,« hore, byl jim skutečný opak roviny, t. hora či vrch, a na Moravě říká se až podnes tak dobře na vrch, jako v Čechách na horu, vzhůru. Zpívají též na Moravě: »Obiličko je pěkné zelené od vrchu do země.« Nyní ovšem lezeme v městách po schodech pátrových do svých pokojíkův »na horů,« ba »hůra« je nám Čechům a Moravanům i půda, t. j. místo pod střechou chalupy či domu. Probudili-li jsme se, vstáváme vzhůru, a Slovák praví, místo by řekl bdím »hore som,« t. vzhůru jsem. Na vrch důstojenství nějakého kdo přišel, těší se z toho, ale povrchným nechce nikdo býti, ač původně kdo na vrch vyšel, byl horem či povrchným. Tak měnívají starodávná slova svých významův.

Patrno je to i ve slově dole. Dol, důl není původně nic jiného, než opak hory, vysosti, t. hlubina mezi vrchy, jak to v německém slově Thal až podnes se zachovalo. V staroslovanském jazyku je dol tolik, co díra t. prohlubina a dolina je naše údolí. Dole či původně dolie je tedy podlé starodávného významu tolik, co v údolí a »dolem jíti« je původně v údolí jíti, jako až podnes říkáme: »honili nepřítele horem dolem,« totiž přes hory a údolí.

Slova: »na hoře« a »dole« musela tedy v užívání přejíti u Slovanův v tak dávnověké minulosti, kde měst ani ještě nebylo, a kde orající své roviny Slované jen v přírodě mezi horami a údolími bydleli. A kdo by medle mohl upříti, že ta minulost už tisíce let v sobě zaujímá. Dnes, když pravíme, že kdosi nějakou záležitost byl vy-rovnal či srovnal, kdo myslí ještě na rytí a na rovy polné, totiž na brázdy a na to, že rovnati bylo původně tolik, co orati?

3. Kola, vůz.

Orali ale původně plužením t. vlečením ústavičným oradla, jako i nyní ještě bránami vláčejí t. na drobno, neboť kola nebývala, jako nyní při pluhu. Může také býti, že než si lidé vynalezli kola, každý vůz ploužený jmenoval se pluhem (?) neboť kola zdála se vším právem tak vzácným býti nástrojem, že podlé nich i celý vůz za starodávna se jmenoval kola či kolesa. Kolečko je nám až podnes malý vozík (kolimaha), o jednom kole; kolec někde se nazývá dvoukolesný vozík; koláře jmenujeme toho, jenž nám vozy dělá (Wagner), ale slovo kola, kolesa v původním smyslu vozu, zachovali nám jen Němci ve svém slově Kalesse, t. j. kolesa. Kolečníci byli ještě v 16. století v Praze to, co nyní je cech vozkářův či vozejkářův, to jest vozkův, jížto se ku převážení nákladův z jedné části města do druhé či v okolí najímají.

4. Pastýřství.

Rolník slovanský, t. zeman či sedlák, byl však zároveň pastýřem, ba národové všickni, nežli se stali sedláky, t. usídlenými oráči, byli pastýři, a nelze vůbec mysliti si, že pastýřství a sedláctví i za starodávna se byla vylučovala: pastýř naopak mnohý byl zároveň sedlákem a sedlák pastýřem. Nestálé pastýřství však, to jest kočovnictví, to ovšem je opak sedláctví.

»Pásti« neznamenalo ale původně jako nyní, jen hlídati skot a brav, nýbrž »pásti« bylo za starodávna živiti se, jísti a »pastva« je potrava, jídlo vůbec. Umdlený a hladový zotavuje se »pastvou,« a maje »pastvu,« má i spokojenost, rozkoš; slovo »spasený« znamená též původně jen sytého, spokojeného, blahého. Říkáváme ještě: »ovce se pasou« v smyslu, že pojídají trávy, jako se rovněž říkává, že koně se »napásli.« Avšak »napásti-se« je nám i »dost,« to jest do syta se radovati, veseliti, a »paseme« se nyní i

»o č i m a,« jakžto i Němci svou »Augenweide« i ve smyslu »Augenfutter« a »Augenvergnügen« znají. Význam ten p a s t v y, že totiž je i sytostí i radostí, zároveň poukazuje na dávnověkou starobylost, v které hlad jedinou byl starostí a »p a s t v a,« t. j. krmě zapudivší starost tu jedinou, byla i blahem svrchovaným.

5. Dobytek.

Zvířata pak, jimžto se pásti dávali Slované, jmenovávali se a jmenují se ještě d o b y t e k. »Dobytek« je původně to, co kdo si d o b y l, vydělal, sjednal, tedy jmění, a »dobytek« je skutečně jmění jediné pastýřův.

Slovo »B ý t i« pak znamená původně to co s í d l i t i, ustáliti se, a slulo původně »b u t i,« jako patrno ještě ze slova b u d u, budeme. »D o b ý t i« je tedy toliko stále míti, chovati, a d o b y t e k stálé jmění, trvalý nábytek.

Ve stálém svém b y d l e n í, t. v »b y d l u,« co až podnes p o t r a v u či živnost — o b y d l í či příbytek — a s k o t, to jest jmění pastýřův, znamená, měli předkové naši své blaho tak svrchovaně, že odvozené od »b u t i,« býti slovo, t. »b a u i t i« či »b a v i t i« zároveň má i smysl b y t í s t á l é h o (ku př. bavil se v městě mnoha leta), i smysl r o z k o š e (ku př. »dobře se bavil.«) Poláci staří jmenovali »b a w u« práci stálou, zaměstknání; a nám je z á b a v a už rozkoš, veselení se, ač ve slově: »za-b a v i t i někoho,« t. uvězniti, trvalé mu bydlo dáti, ještě dosti zřejmě prosvítá, jaký byl původní smysl slova b ý t i, b a v i t i.

6. Der Bauer.

Překvapí to snad mnohého čtenáře, vyřkneme-li, že i německé slovo »b a u e n« co v dávnověkosti »b a u a n« a »p û a n« slulo, s naším slovem »b a u i t i« — baviti, i v kořenu i v smyslu splývá; neboť »bauen« znamená původně s t a v ě t i, ale ve smyslu b ý t i, u s t á l i t i, u s t a v o v a t i, a »B a u e r« je tedy usedlý, s e d l á k. »Bauwen dez keysers finsterniss,« znamenalo ještě ve středním věku u Němců: býti, t. bawiti se v temnici (žaláři) císařově, a »B a u e r,« jako ku př. Vogel-b a u e r je stálé a chránící stavení, t. ptáčí klec. Avšak i smysl rozkoše uzavřen je ve slově »Bauer« und »bauen,« jako ve slovanském b a v i t i se, neboť až podnes říkáme er-baulich, erbauen, auf-er-baulich. I u Němců tedy je ustálenost živobytí zároveň rozkoší.

7. Tráva.

Čím se pásl hlavně dobytek u Slovanův, patrno ještě ze slova »t r á v a,« neboť význam jeho starobylý je význam dnešního slova: »po-trava.«

Jako z kořene »b u,« býti, baviti, tak povstalo z kořene »t r u,« t r ú t i, t r á v i t i, t. j. živiti se. Ve staroslovanském je »n a t r u t i« tolik, co jísti. U nás je tráviti to, co zažívati. Poněvadž potravou zažitou či ztrávenou živočich se zachovává, to jest bytí své ustálí, znamená t r á v i t i podobně jako b a v i t i se zaměstnání déllší, ku př. v pořekadle »t r á v i t i život hrou.«

O t r a v a je opak trávy či potravy, t. vše co není zaživné, co krátí život; o t r á v i t i nebo u t r á v i t i někoho, jemu jedem život ukrátiti.

Slovo u t r e y c h, t. arsenik, je bezpochyby tolik, co u t r u c h, utrých, t. pochází z »u« a »t r u t i,« neživiti t. usmrtiti. V polském je »t r u č i z n a« = jed. (Německé »G i f t« místo »Gibt« je Gabe, porovnej: Mitgift místo Mitgabe: »ver-geben« je vergiften). Jako dobytek u Slovanův trávou se živil, tak se živil pastýřský a rolnický Slovan sám ž i t e m.

8. Žito.

»Ž i t o« je původně tak jako »t r á v a« vše, co slouží k žití a nikoli snad jen réž, a znamená též u větší části Slovanův, ve starobylém svém významu, obilí vůbec. Rovněž však jak u pastýřův stádo je d o b y t k e m či b y d l e m, t. jměním veškerým, tak je u rolníkův obilí či ž i t o jměním vůbec či bohatstvím, a skutečně znamenají »ž i t a« v staroslovanském tolik, co bohatství, a naopak znamená u mnohých Slovanův, ku př. u Čechův a Moravanův z b o ž í tolik co obilí a žito zvlášt.

9. Kaše.

Zrnka žitná, semlená na kroupky, svařili si Slované bezpochyby v k a š i. Neví se ovšem, co toto jméno za starodávna znamená; zdá se však, že původně nikoli

zhotovený a vařený pokrm, nýbrž nic jiného neznačilo, než na malé kousky rozetřená obilní zrnka, a jako v Polště pohanku, tak jmenují na Moravě až podnes jáhly kaší. Říká se též: »na kaši rozbíti, einen zu Brei schlagen,« t. j. na malé drobty. Ty tedy jsou původně kaše.

K víře je podobno, že chléb později vynalezen byl, nežli kaše, a že tato původní a hlavní jídlo Slovanův byla, jako u Němcův Brei. Dokládají to přísloví: »Hestu nur brei und fried dazu« — »isz deinen brei und halt dein maul.« Rus praví přísloviím: »Chléb náš batjuška (otec) a kaša matuška;« a Čech: »Kaše matička naše.« »Foukati komu do kaše« znamená, míchati se mu do záležitostí osobních či domácích: »uč své děti kaši jísti:« drž se svého: »on umí víc než kaši jísti,« t. j. víc než co je obyčejno

10. Chléb.

Mnuli Slované staří zrnka obilní i na mouku, a neznamená slovo to starodávné právě nic jiného, než co je mnuto a vynález mouky vedl je k pečení chleba. Totě musil býti v starobylosti vynález nad míru důležitý a ze strany jídel pokrok tak velký, jako pokrok z pastýřství k rolnictví, neboť chléb je nad míru pohodlné jídlo, ježto se dá i k práci na pole vzíti, a na další čas zachrániti, slovem, chléb osvobodil člověka od otroctví, vázaným býti na ustavičné připravování jídla.

Skoda, že se až posud žádnému jazykozpytci nepoštěstilo, vypátrati, co vlastně kořen toho slova znamená. Žádný jiný národ nezná slova toho »chléb,« leč Slované, Němci (hlaibs, Laib), a Čudi (leipae, laipe). Německé Brot odvozuje se od slova staroněmeckého »priozan,« nynějšího brechen a znamená tedy as tolik, co u nás kousek od kousání.

11. Rozmanitá jídla a pití.

Jak se má chléb ke kaši: tak se má sýr a tvaroh k mléku; neboť sýr, tvaroh (a máslo) jsou též trvalejší jídla, osvobozujíce člověka ode nutnosti starati se na jistém místě a v jisté době o jídlo. Slova ta nejsou výhradně slovanská, nýbrž jako síla jiných, indoeuropská a významu záhadného.

Slovo kvas, souvisejíc se slovem kvasiti, kysati, a majíc význam i kyselosti i hodování, zároveň prozrazuje samo sebou, že si Slované připravovati uměli za starodávna i jídla zakyslá, sloužící jim k občerstvění. U Rusův a na Litvě mají až podnes kvas, t. nápoj z řídkého těsta vařený a vykvašený. V zemích německých, kdežto druhdy Slované bydleli, je až podnes slovo »verquassen« ve smyslu »prohejřiti« v užívání.

Tak i slovo pivo znamená nápoj vůbec a to u všech Slovanův a Litvínův, jížto pivo pywas jmenují, ač i zvláštní druh slabšího, v domácnosti vařeného piva, jmenovaného »alus« znají, kteréžto slovo i v anglickém »ale,« švédském a dánském »öl« se zračí. I Angličané jmenují »beer« silnějším, »ale« pak slabším pivem. (Německé slovo Bier není snad ani původně německé, nýbrž skrácené z latinského slova bibere, t. j. píti). Zdá se, že už v dávnověkosti si Slované připravovali zvláštní nápoj, pivo zvaný, ač nesnadno, dopíditi se, jak as bylo připravováno. Staroslovansky je »pirovati« též pití, hejřiti, a pir je kvas, hodování, co snad s německým Bier souvisí.

Znali Slované též v dávnověkosti »medná pití,« a v Polsku, Rusku a na Litvě je pití medoviny až podnes v užívání. Ze slovanského medu pošlo německé: Meth, ač slovo to »med« až v indickém slově madhu a v litvínském medus se zračí, tedy indoeuropské rozsáhlosti je.

Co slovo »maso« původně znamená, neví se: nepovstalo též v Europě, poněvadž i Indové je co »mânsa» znají. Že se ale i maso v dávnověkosti u Slovanův jídalo, ač bezpochyby jen na svátky a hody, patrno je, kdyby i z ničeho jiného, už z obětování je bohům: neboť staří národové obětovávali vždy to bohům, co jim samým bylo milé, lze tedy s jistotou z obětí uzavírati na to, co lidé sami jídávali. Tak obětoval Vojmír »kravicu bujnú« a naloží »tučné kýty i plece šesti jezdcem za voji.«

12. Oheň.

Zvláštní úctou mívali se staří národové k ohni, ba až podnes neříkají na vesnicích v jížných Čechách jinak než »boží oheň,« a Rusíni haličtí praví: »Ogoń

(oheň) svjatyj mstit-sja, jak go ne šanuješ.« Na vesnicích českých zachoval se téměř ještě způsob obětování ohni, házejí t. sem tam ještě od každého jídla, připraveného k objedu, kousek »božímu ohni,« majíce za hřích, jestliže někdo, vykypí-li co, láje a kleje, poněvadž to prý »božímu ohni« patří. Plameny domácí scházejí prý se, povídajíce si, co který dostává, a chudý plamen si naříká, a někdy, zapáliv dříve stavení, jinam se stěhuje.

České pořekadlo jmenuje ubohého toho, jenž »ani ohně, ani místa nemá,« s čím i Rusín souhlásí, vypravuje: že komu bóh hodit, tomu i oheň horit. Ohniště tedy své vlastní míti, pokládá si Slovan za blaho, rovněž jako mu ustálený stav rolnictví blahem je. »Milý jest v domě oheň,« praví Čech ještě nyní, a starým Čechům bylo ohniště zrovna tolik co sedliště, ba brávali ohniště za obydlí ducha domovního, jenž někdy chránil, někdy mučil domácích.

Sídlo tedy stálé a polnosti orané byli, jak jsme právě byli shledali, Slovanům starým blahem, jako u vnitř uspořádaná domácnost. Připomínáme zde na slova nejstarší písně české t. na slova: Mužie pašu, ženy ruby strojá, abychom si přechod způsobili k následujícímu rozjímání. —

13. Šatstvo.

Ruby t. šaty byly původně mimo kožešiny hlavně tkaniny, pročež se to slovo »ruby« u nás ještě co jméno košile rubáč či rubáš, a to hlavně na Moravě, zachovalo.

Košil nynějších za starodávna ani nebylo. Slovo plátno nehledá svůj původ ve slově pletu, neb z toho povstává jen plot: slovo plátno není ani výhradně slovanské.

V Čechách jmenuje se nyní téměř jen košile či šat umrlého rubášem. Látky k šatům těm připravovaly se předením, a ústroj hlavní ku předení t. přeslice, stal se podstatným znakem ženským tak že až podnes příbuzenstvím »po přeslici« jmenujeme u šlechty příbuzenství po matce, příbuzenství po otci či muži nazývá se příbuzenstvím po meči.

14. Přeslice a meč.

Název »po meči« pochází za jisté teprva z pozdějších dob, kde Slované míru milovní sousedy svými bojovnými přinuceni, na vojnách se zúčastnili. Lépe praví německé přísloví: »Als Adam hackt und Eva spann, wer war denn da der Edelmann.« V přísloví tom je Adam vzorem muže vůbec a Eva vzorem ženy, a kopání bylo před vynálezem pluhu a orby jediný způsob vzdělávati role, kopaniny od tohoto jmenované. To bylo ovšem pách ání i pachtění, a namáhání při něm nemalé průsvítá ještě ze slova upachtěný.

Na místo meče klade přísloví české palici, řkouc: »Nešťastný takový dům bývá, kde muž nosí přeslici a žena palici.« Slovo palice je jedno z nejstarších člověčenstva, kmen jeho je »pal,« znamenaje vše, co jako okulacený kůl strmí, jak se to značí i v německém slově Pfahl, v latinském palus, ba v zmenšující podobě v našem slově palec. Poláci říkají i »ta pala« od čehož české »palka« a palice zmenšující jsou formy. S kořenem tím pal souvisejí snad i slova palaš, palcat a. p. Slovo »poleno« nehledí však ke kořenu tomu, nýbrž k »pálení.«

15. Děd.

Rodiny Slovanské neskládaly se však jako na mnoze dnes jen z manžele jednoho, z manželky a jich dětí, nýbrž více rodin podřízených, tedy i více manželův i manželek bývalo pod správou nejstaršího z pokolení pohromadě, jenž co »hlava čeledina« pod jménem ot (otec) či děd celou čeledí vládl. I polnosti, luhy, louky a veškerý nábytek a dobytek stály bezvýmínečně pod jeho správou. »Původní však význam jména toho »děd« zachoval se v Litevštině, kde »Didis« až podnes velkého, mocného jmenují. Význam ten původní průsvítá i z německého slova Gross-Vater t. děd. Litvíni jmenují i strýce či bratra otcova »dědě,« poněvadž po smrti otcově obyčejně nejstarší bratr otcův ve vládu pokolení svého nastupoval, či vladykou se stával.

Poněvadž děd byl nad všechny polnosti, jmenují se až podnes vesnice děliny a dědinice, a dědic je původně ten, kdo k dědině jisté t. j. k dědu patří t. příbuzný. Tak vzýváme až podnes svatou písní svatého Václava co »dědice země české,« t. k Čechům rodem svým patří-

cího. S toho je patrno, jak prastará musí býti přísloví česká: »ani u stryce, ani u děda, kdo nic nemá, tomu běda« nebo: »u stryce nic, málo u děda, kdo svého nic nemá, tomu běda.«

Poněvadž dědem obyčejně nejdospělejší či nejstarší v rodu býval, je i slovo starosta či staršina jeho pravé jméno a na Moravě říkají až podnes místo dědoušek jemu stařeček. Německé slovo Alt-Vater, děd, nenaráží na Alter, starost, nebo německy alt pochází ze slov alan, aljan živiti a znamená původně dospělého, velkého: Gross-Vater. Od jeho jména brávaly i dědiny jmén svých, nazýval-li se k. př. Netol, zvala se dědina jeho, t. podzřízené mu rodiny Netolice a lze tedy i naopak z mnohých jmén dědin uzavírati na jména prastará dědův či vladyk slovanských. Tak ukazuje jméno dědiny Vršovice na vladyku Vrcha či Vrše; Blížkovice na Blížka, Bojkovice na Bojka, Jaroměřice na Jaromíra, Knínice na Knína či Kněna atd. Jména slovanských dědin zachovala tedy po mnohá století potomkům jména prastarých svých zakladatelův a vladyk.

16. Čeleď.

Jméno čeleď je však s jménem koleno, pokolení významem a kořenem svým stejné; neboť formy kol a čel různí se jen stářím, poněvadž kol je prastará, čel však pozdější poboční forma. Stavili si staří chalupy své okolo chalupy děda svého do kola a v Hanoversku, Meklenbursku a v jiných zemích německých druhdy Slovany obydlených rozeznávají se až podnes vendické či slovanské dědiny od německých tím, že slovanské (t. Slovany za starodávna založené) dědiny domky své mají do kola, německé však po silnici do délky. Možná tedy, že každý, jenž do kola dědičného patřil, slul koledníkem a později čeledníkem. Pročež znamená snad i koleno kulatou tu část nohy naší, zároveň však pokolení či rod. —

17. Otrok a dítě.

Všechni čeledníci bývali však mezi sebou sobě rovni a neznali staří Slované ani otrokův, leč ve vojně zajatých. Slovo otrok samo je toho důkazem: neboť otrokem je původně každý, kdo otci či otovi patří a pod jeho vládou stojí.

Nebylo však za starodávna ani pravého rozdílu mezi dětmi a služebníky. Žili totiž staří Slované v pohanských dobách v mnohoženství, jak to patrno už je ze slov královdvorského rukopisu: »Otčík ostavi v dědině dietky svoje i svoje lubice,« a později, pokřtění jsouce, měli teprva »jedinu družu po půti všej z Vesny po Moranu,« t. od jara živobytí svého až do smrti. Děti tedy všechny byly otroky t. patřili otci či dědu společnému a pracovali zaň. U Polabanův slulo dítě ještě v předešlém století votrik, t. j. otrok, a u Krajinců »Otrok« je podnes tolik co dítě, kdežto to slovo u jiných Slovanův na mnoze už služebníka znamená. Znali ovšem staří i slova dítě, avšak syn a dcera jmenovali se jen tak dlouho dětmi, dokud se kojili. Slovo kojiti je smyslem, nikoli však kořenem rovno slovu dojiti neb i jedno i druhé znamená mimo jiné i mléko dávati, mlékem krmiti a slovo dítě znamená tedy kořenem svým toho, komu se mléka dává, neb kdo se v tom naznačeném smyslu kojí či dojí.

18. Rob, roba.

Jak mile však dítě dospělo a k práci způsobilým se stalo, jmenovalo se rabem, jestliže bylo chlapcem, rabou však, pakli holkou. Na východní Moravě se až podnes každé děvče jmenuje roba a v královdvorském rukopise žaluje dívka do vody spadlá: »jáz neščastná roba.« Robě a robátko je dítě t. pracovník vůbec. Slovo robě zní u Rusův rebja, a rebjata, (místo původního: »rabjata«) zovou se děti. Avšak hetman ruský, jako by byl ještě staroslovanským otem či dědem, jmenuje své vojáky i dětí (dieti) i rebjata. Místo ku př. že u nás důstojník volá: Marsch, volá hétman ruský: »stupajte rebjata« (postupujte robátka).

Slova: raba raba hledí však kořenem svým k »rabiti« co později se v robiti proměnilo, jako »rab« v »rob« a »raba« v »roba.« Rabiti či robiti je však tolik co pracovati, a rob tedy pracovník. Patrné tedy, jak v pozdějších dobách slovo »rab« i otroka, t. j. služebníka znamenalo. Tak praví staroslovanská bible: »otrok

moj ležiť,« t. j. služebník můj leží a: »rabu mojemu sotvori sje,« t. j. služebníku mému učin toto, a již královdvorský rukopis, tedy 9. století po Kristu, zná slovo pa-rob co otroka. »Aj Luděče! ty jsi parob na paroby krále.«

Rab, rob znamená tedy robotníka, pracovníka, a poněvadž i syn dospělý pracovati musil, i syna. Zajímalo by však zajisté ještě více, kdyby i ze slova toho samého možná bylo, dopídíti se, jaký druh prací hospodářských a rolnických asi se vyrozumíval slovem rabiti či robiti.

19. Robiti, arbeiten.

K tomu účelu musíme zde připomenouti, že ve větší části jazykův lidských převrat jistý ve zvucích jednotlivých slov panuje, jemužto ve školách přesmykování říkají. My ku př. jmenujeme známou bylinu bodláčí kopřivou, Poláci ji pokřivou a Rusové konečně kropivou zovou; co původně letorost slulo, to se teď přesmyknutím na mnoze ratolest jmenuje.

Tak je i slovo rab, rob už přesmyknuté z původního slova orb, arb a ve slově z něho pošlém, t. v orbě, vidíme ihned, že orati slulo tolik Slovanům co pracovati, jako to výše už jiný výraz, páchati a upachtiti nám poukázal. Arb tedy či orb znamenal rovněž jako rab, rob původně oráče.

Avšak hleďme ještě na příbuznost slovanského a německého jazyka v dávnověkosti se strany toho slova. Naše slovo orba, t. arba původně shledáme v německém slově Arbeit, a lid obecný i co »orbait« vyslovuje. Staří Němci vyslovovali je však co »arapeit,« a co my »orati« jmenujeme, to slulo u nich »arjan.« Německé ackern vzešlo teprva tenkráte v užívání, když starší slovo »arjan,« orati bylo zaniklo. Arbeit je tedy původně též orání a ukazuje se ještě to slovo také přesmyknuté v naším slově rabota, robota. Arbeiter je robotník a arbeiten robiti.

20. Der Erbe.

Avšak ta neočekávaná příbuznost vede ještě dále, neboť nachází se v německém též slovo rab či původně arb ve smyslu syna, jako u nás.

Nynější německé slovo Erbe, t. dědic slulo u starých Němcův arbja a znamenalo netoliko dědice, nýbrž i syna. Arbja je tedy původně jako naše rab, rob robotníkem, oráčem, členem rodiny rolnické, synem sedláka, děda a tedy vším právem i dědičem.

Tak zpříznění byli v dávnověkostí jazykové němečtí a slovanští, kteří se později tak značně rozešli a i nyní vždy více rozchází. Znamenalo-li však slovo robota orání, co znamená původně as jiné jméno roboty totiž práce.

21. Práce.

Původní tuším slova toho smysl zachoval se ještě v polském způsobě mluvení, »kuň bokami pracuje,« t. j. vyhazuje, kopá, bije; »ramena či ruce pracují,« když se člověka křeče chytají; »k porodu pracovati« je u nás křečemi porodnými mučenou býti. Týž smysl průsvítá ze slova pracovati v pořekadlích, v kterýchžto znamená tolik jako cestou jíti, t. j. nohami pracovati. V starobylém skládání čteme: »i počeť vypravovati, proč musila pracovati,« t. j. cestovati, přijíti. »Pracující přes svět lid« jmenují se též poslové, vozkáři. V staroslovanském znamená »práti« tolik co kopati a skákati t. též pohybovati se, a nic za jisté nevadí, míti za prasdu, že původní smysl slova práce leží ve slově práti, co v staroslovanském též bíti, tlouci znamená. U nás se ještě až podnes říká »kuň nohami pere,« jako u Polákův »kuň pracuje,« »kyjem koho práti,« je tolik, co jej bíti, říkáme též »prádlo práti,« poněvadž, jako až podnes se to sem tam děje, původně tlučením u vodě pístem tedy skutečným »práním« prádlo se cídilo.

Je tedy i práce původně prání, tlučení — — bezpochyby tedy tolik co mlácení a skutečně se u Litvínův až podnes cep jmenuje spragilis, ač Litvíni mlátiti jmenují »kulti,« co je naše kláti, též smysl bijení majíc.

Může býti, že se u Slovanův »mlácení« jen tak dlouho »prácí« jmenovalo, dokuď jen poháněním dobytka přes žito, t. j. pracováním nohami zrnka se vyšlapovali: jak milé však se práním ce-

pův mlatům poněkuď podobných zrnka líšila ode slámy, slulo to snad mlácením. Ostatně souvisejí i slova mléti a mlátiti, ač slovo mouka jak řečeno už kořen svůj nachází ve slově mnouti.

Robotník tedy je původně oráč; pracovník mlatec, co pak je asi původně dělník a dělati?

22. Dílo, dělati.

Slovo dělati má za kmen svůj dělo či dílo a toto opět slovo dějati či děti, díti. Nejpřirozeněji se vyhledá smysl původní slova toho, když se na opak jeho, t. na slovo podíti hledí. »Kam jsi to poděl« znamená t. tolik, co kam si to dal, položil; »nevím, kam jsem se poděl,« t. na které místo jsem se dostal. »Podíti« užívá se na mnoze se smyslem nehodnosti, převrácenosti, díti tedy je tolik, co na dobré místo uložiti, usídliti, upevniti, klásti.

Nechybíme se tedy snad pravdou, tvrdíce, že »díti, dělati, udělati« původně znamená stavěti, t. j. buď kládu na kládu, či kámen na kámen pevně položiti. Tak praví Pulkava, že »jistá Libuše udělala Výšehrad.«

Ve staroslovanském znamená »zdáti« či »zidati« dům stavěti, co se ozývá v našem slově zdíti, t. stavěti. »Zid«. je v staroslovanském dům sám, u nás je zeď, stěna, zdi pak též stavení. Pořekadla: »pevný jako zeď« — »zdi hlavou neprorazíš,« a p. ukazují ještě podnes, že ve slově díti, dělati výraz starý: pevně zakládati, tvrditi leží. Dělník je tedy původně co zedník t. stavitel, t. ten, jenž místo pohyblivých stánův pevná sídla klade.

Třetí náš výraz pracování, dělati t. ukazuje nám tedy též, že robotníci či oráči a pracovníci či mlatci i stále se osazovali, že t. se stávali osadníky, čím dědiny se proměňovaly v osady. Zavádí nás však tento výraz: »dělati« ještě dále.

23. Vesnice.

Staří Slované mívali totiž v obyčeji, na místech přírodou hájených a jistých obydlí jiného druhu »dělávati,« nežli byly dědiny či vsi. »Ves« co původně znamená, je poněkuď nesnadno vyložiti: není to slovo pouze slovanské, nýbrž všem téměř národům indoeuropským pospolné. U Indův znamená vêca dům; staroslovanské vĕs je dvůr, dvorec; latinské vicus je naše ves; gothické veihs je město. V německém ukazuje se to slovo ve »Weichhaus t. Stadt-haus, Rath-haus, a ve polozastaralém slově »Weich-bild« (vik-beld) der Stadt, t. j. hlavní okolí města či město samé jmenovávali staří Němci: »wîk, weik,« pozdější »Weich.«

Co však původný je všech těch příbuzných slov význam, je jak dotčeno už, nesnadno vyložiti, zdá se však, že původně tolik co skreyš znamenalo t. místo, do kterého se vstoupiti (u Indův je »vish« vstoupiti), a tam ukrýti mohlo.

»Ves« není tedy tak vznešeného významu jako »dědina,« ježto více na svazky rodinného živobytí starých Slovanův naráží.

Naše pak slovo město je později teprva podlé německého Stadt, t. Stätte, sídlo, místo tvořeno, nemajíc žádného poměru k starobylému živobytí.

24. Hrady.

Důležité pak budovy, dělané ve smyslu hořejším, byly u Slovanův hrady.

Dědiny či vesnice byly otevřená místa v širém poli, hrad však se stavěl na místě buď vodou, buď skálou, buď jinak ubezpečeném. Obyčejně byl obehnán příkopem a hradbou na mnoze jen dřevěnou, neb kamením stavěti, byla u starých naších vždy vzláštnost. Nelze však si představovati hrady staroslovanské tak asi, jako bývali později hrady rytířské, tvrzemi a hradci na mnoze zvané; byli t. zajisté hrady staroslovanské dílem jednodušejší oněch, dílem však větší. Jednodušejší, poněvadž na mnoze v nich ani kamenného stavení nebylo; prostraněji však, poněvadž se v nich vykonávali všelijací trhové, oběti, soudové, schůzky a sněmy. Neboť hrad byl jen střediště jistého počtu dědin či vesnic, v němžto se nachází i chrám veřejný.

Může býti, že slovo chrám původně nic jiného neznamená, než zachráněné stavení, poněvadž původně jen stavení a nikoli církev či kostel znamená. Že v chrámích mívali uchráněných bohatství staří Slované, o tom je zjevných svědectví. U Chrvátův je »hram« komora a pivnice;

u Rusuv »chramina« pokoj a obydlí; u Polákův je »chromina« chalupa.

Jména pak církev a kostel nejsou ani slovanská: první totiž je z řeckého vzato a sluje původně kyriake, t. dům Páně, poslední je latinské castellum, t. upevněná místnost.

25. Brány a vrata.

Vchody do hradův byli chráněny bránami. Nyní beřeme ovšem slova vrata a brána na mnoze za totožná avšak nikoli právem.

Slovo vrata ukazuje kořenem svým na vrtěti, vírati, za-vírati: brána však na brániti. Rozeznávají se tedy vrata ode brán tak, jak se pokoj ode vojny rozeznává. Vrata zavírala totiž jen, co bylo otevřeného, a otevírala se, či jak se i říkávalo, rozkládala se. Porovnejž slova »Libušina soudu:« »Sedě na okence rozložito.« U Slovákův je »oblok,« u Serbův »prozor« okno.

Brány ale nebyly původně ani ta stavení, co mi nyní bránami zoveme, ani vrata v nich; nýbrž brány byly zvláštní mříže, ježto se u věží či tvrzí spouštívaly a vzhůru vytahovaly. Královdvorský rukopis dotýká v jedné svých písní pastýře v Praze, jenž »po šerem jutře — hlásá bránu otevříti vzhóru.« Brány se tedy za starodávna nikdy nerozkládaly, nýbrž před nepřítelem z hůry dolu pouštěly. Naše nynější »brány« nejsou tedy více »bránami.«

Byly bezpochyby branné mříže takové opatřené různými bodáky, aby nepřítele na ně doléhajícího raniti mohly: na to káže i přísloví: »urozumí, až ho brána potře« i nástroj rolnický též brány zvaný a k vlačení upotřebovaný. Účel totiž brán polných je bořiti hrudy a slovo bořiti je stejné kořenem svým slovu bráti, brániti, co původně kláti, raniti, bojovati znamená; význam slova brána je tedy původně bořidlo. Braň či zbraň je u nás nástroj k bojování; ve staroslovanském jazyku znamená však braň vojnu samu. »Lid branný« v královdvorském rukopisu je lid bořicí, ke klání uspůsobilý.

26. Pokoj a vojna.

I slova pokoj a vojna jsou původním svým významem starožitná a znamenitá. Kojiti znamená totiž původně uléhati, tichým udělati, uspávati. Po-koj je místnost pokojná t. taková, kde se tíše ležeti může. Poněvadž pak, když se hlomození a křik vojny byl utišil, upachtěným možná bývá oddechnouti si a pokojně se uložiti, jmenuje se opak vojny též pokojem.

Slovo vojna pochází ode slova víti, obvázati. Voják je vítěz, jenž přemoženého víti či vázati může, aby neškodným ho vazbou udělal, aby ho uložil, ukojil či upokojil. Vojna je tedy původně vazba.

I slovo vítěz pochází buď od víti, vázati, kterýmže kořenem svým příbuzné by bylo slovu voják či vojín; buď od starého slova věstiti (porovnejž pozůstatek jeho ve »vece« = mluví), co znamenalo mluviti, rozkazovati, poroučeti.

Nesloužily však hrady starých Slovanův snad jen k vojně, neboť dle svědectví kronikářův byli Slované národ pokojný, a vojovali na mnoze jen, když se hájiti museli. V takový čas volili si i své vojevody, vévody. Hrady sloužily hlavně k poradám, sněmům, obětím a k soudům.

27. Porady.

Porada či rada je původně řeč, a rada hledí kořenem svým tak ke slovu řku, říkouti, staroslovansky reku, rešti, jako německé Rath ke slovu Rede a reden. Raditi je tedy původně mluviti; později znamenalo i chtíti, poněvadž to, co se u vnitř chtělo, zevně radou či řečí se jevilo. To slovo raditi ve smyslu chtíti zachovalo se u Čechův starých ve slově ne-roditi, ku př. ne-roď sě mútiti, místo nechtěj se rmoutiti, nermuť se. Neroda je starým Čechům ne-chuť, nerodstvo, protivenství.

O čemž se v radě mluvilo, to se i chtělo a »rok« či »úrok« je tedy původně smlouva, umluvení, uzavření. Porovnejž slova vý-rok, pro-rok. Úročiště znamenalo u starých Čechův umluvené mezi stranami místo, hranice. »Dáti rok někomu,« je říci mu co jistého, umluviti se s ním. Poněvadž se v jisté době k roku či k radě, k smlouvě, staří Slované scházívali, přešlo i slovo rok k významu jisté doby časové. Tak jsou »úroky« pů-

vodně doby jisté, v kterých se platiti musí a nikoli peníze samé, a rok konečně doba roční, t. čas, v kterém se slunce ve zdánlivé své cestě okolo země na bývalé své místo vrátilo.

Mnozí vidí i ve slově otrok, o kterém jsme se výše už byli zmínili, toto slovo řeč či rok a byl by tedy ot-rok ten, kdo se otcovskými slovy řídí. A skutečně čteme v královdvorském rukopise:

»Otčík zajde k otcem,
ostavi v dědině dítky svoje a svoje ljubice
i neřeče nikomu:
bato! ty mluvi k něm otecký mi slovy,«

t. neustanovil žádného starosty, jenž by poroučel dědicům.

I slovo sluha, služebník pochází z kořene: slúti, slouti, slouchati, poslouchati a znamená tedy toho, jenž se dle slov jiného, t. vítěze v původním smyslu slova toho, řídí.

28. Radhost.

Poněvadž je známo, že se staří Slované vůbec a Moravci zvlášť k bohu Radhosti obracovali, by jim prorokoval či zvěstoval, zdaž budoucí vždy rok úrodným bude či nic, může i býti, že v jméně jeho Rad-host už slovo rada v původním svém smyslu, t. řeč, vý-rok skryto leží.

Město, kde se v Němcích za starodávna hlavně ctíval Radhost, slulo i »Riadri, Rederi, Rethre, Rheda« podlé kronikářův německých, možná tedy, že snad původní forma Radara slula, jakoby podnes řekl radnice či místo, kde se k smlouvám, k poradám neb k zvěstování boha svého Radegasta scházívali. A skutečně vypravuje Adam Bremenský, kronikář, že se přes most, jenž vedl ke chrámu »Radigasta,« pouštívali ti toliko, jížto buď mu obětovati, buď jeho výroky či zvěstování slyšeti chtěli (»aut responsa petentibus via conceditur.«) (Co pak asi znamenalo nesrozumitedlné nám nyní celkem přísloví staročeské: »Vysunuchu je jako Radocha z člunu?«)

29. Sněmy.

Porady týkaly se rodinných záležitostí, ba může i býti, že též osobních toliko; sněmy však byly porady a uzavření strany důležitostí národných a veřejných.

Slovo sněm, původně sjěm, sejm, staroslovansky »sъnimъ,« má za kořen svůj sъ (se), a jmu (jieti, jati), což v příčinné formě jímám, jímati sluje. S-jem, sněm je tedy tolik, co sbor, t. sebrané množství. Sbíralo se však toto množství v hradu, aby se tam věstilo, t. mluvilo a radilo. Přívětivým zoveme až podnes toho, kdo rád s námi mluvívá, kdo nám rady podává, a »vítáme« hosti své, t. mluvíme k nim přívětivě a dáváme jich otázkám slušné odpověď. Ve staroslovanském sluje odpověď: »ot-vět:« měli bychom tedy i my správněji psáti: odpověť.

30. Více, věcina.

Sněm slovanský to, co větěním byl uzavřel, jmenoval viece, věce, ba i místo, kde se takové uzavírání dělo, ano i sněm sám, slul někdy viece, věce, více, původně věca od věcaní

I naše slovo obyčejné věc, t. předmět jakýkoliv, není nic jiného původně než to, co nějaké jméno má, o čem se mluví. Poláci jmenují zrovna »věc« naší řeč, od říci, říknouti, a snad i Němci svou »Sache« ode »sagen.« Německé Ding, co staroněmecky thing slulo (porovnej jméno dánsko-islandského sjezdu Al-thing a norvežského sněmu Stor-thing), znamená původně co je umluveno, t. věc (větiti) a ve slovích německých dingen, bedingen průsvítá ještě původní smysl, t. umluviti se s někým.

Od slovanského věce (Ding) pochází i zmenšená toho slova forma t. »věcina« a čteme i ve Libušině soudu, že Radovan se jal »věcinu provolati v národ,« t. věc uzavřenou sděliti sněmu. Mylně se vykládá toto slovo obyčejně co většina či větší množství. Svět pak jest tolik co urada, radou uvážená věc.

31. Oběti.

V hradech vykonávaly se i veřejné oběti.

I toto slovo oběť má svůj kořen ve vzácném slově věstiti, věcati, t. mluviti; neboť stojí místo původního slova ob-věť. Původně znamená tedy oběť tolik co slova k bohům mluvena či modlitbu. Královdvorský rukopis naráží ještě na tento

původní význam slova, kde praví: »Prokni (každý) jda kol oběti bohóm slávu hlásaše« — »kamo otčík k bohóm hlásat chodiváše.«

Později ovšem jmenovala se i věc bohům přinešená sama ob-větí či obětí, a neříkávalo se jen »obvěcati oběť,« nýbrž i »vzdáti ji bohom,« ba »páliti ji.« »Dojdú i voje tamo, kdě oběť pověje v slúpech dýmu.«

Slovo věstiti, věcati souvisí však samo se slovem vějati, váti, víti, odkud i jméno vítr pochází a jestiť i mluvení, jestli že se smyslovým toliko způsobem považuje, váním dechu mluvidly ustrojně spůsobeným, čím tedy jemně s původním významem ducha či dechu souvisí.

32. Svato-Vit.

Abychom zřetelněji poněkud dokázati mohli, jakou důležitost rozebírání starých smyslův slov našich do sebe má, poukážeme tu na vysvětlení slova nadepsaného, t. slova Svato-Vit.

Svato-Vit byl u starých Slovanův jeden z nejpřednějších bohův pohanských, ba jak se domnívati můžeme, přednosta jich. Ale nad míru je trudno, udati, co byl původní smysl jména jeho, a ostrovtipnosti už dosti vynaloženo dosíci jeho. Jmenovával se i prostě jen Vit, a právě jestiť slůvko Vit či Vít, co ve vykládání tolik nesnází působí.

Jedni domnívali se ku př., že Vít je tolik co vítěz, pročež jej i za boha vítězného, po nebi slunce a za boha vojny brávali; druzí psali místo Vít »Vied, Věd« a brali tedy i Víta za boha vědoucího, jenž skutečně v pohanských dobách pomocí svých kněží slavné vydával orakule, věštby a odpo-vědi, jiní opět psávali »Vid« a brali Svato-vida za oko nebeské, za slunce, ježto na své cestě denní ve vysostech svých všecko vidí.

K těmto a jiným výkladům, jichžto pravdivost či nepravdivost závisí hlavně jen na záhadném původního slova Vít kořeně, může se i jiný ještě ač souvisící s nimi výklad připojiti.

Ve staroslovančině jmenuje se řečník »větič« a »větovati« je tolik co řečniti, mluviti, řeč míti: může tedy i být, že jméno Vít co původně asi Viet (porovnej Veit) slulo, význam nejstarší v tom hledá, že bůh Vít na otázky mu dané podával věty, od-věty, odpo-věty, totiž že byl Vietem, Vítem. A skutečně se tázali pohanští Slované svého Víta rovněž jako Rad-hosta o budoucí věci, by jim prorokoval.

Poněvadž však slovo »větovati« tolik je co mluviti, nachází samo, jak jsme výše už toho byli dotkli, staršího významu svého ve slově »vějati« v našem nynějším »váti« (porovnej: »vítr věje«); Litvíni až podnes vítr jmenují vějas. Slovo Vít mohlo by tedy býti to, co povětří, vzduch, a Vít Vítem, t. bohem vzduchu nebeského — Svato-Vítem. Slovo samo Vít má se ke slovu vítr, staroslovansky: »větru« tak, jak se má slovo brat ke slovu bratr. Byloli-by tomu tak, co jiná bádání teprva by dokládati musila, splynul by slovanský bůh Vít znamenitým způsobem s německým bohem Wodanem či správněji psáno s »Wustanem,« jehožto Skandinavští zvali Othinem, kladouce ho v čelo všem ostatním bohům.

Slovútný jazykozpytec a bádatel starožitností německých, Jakub Grimm, praví, že »bezpochyby slovo Wustan pochází ze staroněmeckého slova watan wust, co v severních či skandinavských jazycích sluje vatha, ôth, a původně tolik co jíti, vníkati, proníkati znamená« — že tedy »Wustan« je bytost vše pronikavá, všemohoucí, vše tvořící. Že při té pronikavosti mysliti lze na prování či na pronikavost vzduchu či větru, patrné z toho, že »Wustan« v časích, v kterýchžto už pohanství bylo kleslo, se proměnil ve »wüthendes Heer,« původně »Wustans-Heer« s podobným skleslým významem, jako naše Melusina, ježto se co fučení a hučení větru a víru béře.

Co bůh vzduchu míval Wustan — Odhin zvláštního bílého koně v bájesloví německém, rovněž jak Svatovit, o kterém kronikáři takto píší: »Tři sta koní a tři sta jezdcův bylo ve službě Svatovítově. Avšak bůh sám zvláštního měl koně bílé barvy, jehožto žíní nižádnému dotknouti se lze bylo. Myslili pohané, že na tomto koni Svatovit proti nepřátelům svým bojuje a udávali hlavní toho doklad tím, že kůň ten, ač se k večeru v konírnu svou uváděl, ráno předc vždy potem a blátem postříkán býval, jako by z dalekých a upach-

tujících cest v noci konaných zpět se vracoval.«

Lze z toho domnívati se, že kněží Svatovitovi skutečně jako k nápodobnění toho působení vše provívacího či pronikajícího vzduchu průvody posvátné na koních vykonávali, ježto se prudkostí a rychlostí svou váním větru podobajíce, k představě, že v bouřce a ve vichřici skutečně »Wustans Heer« či »wüthendes Heer,« až podnes k spatření je, základ položily. »Přijel jako na větru,« je známé pořekadlo české. Rusín Haličský nejmenuje až podnes vzduch jinak, než »větr božij duch,« a Polák praví po pořekadle: »Jeśli szczęście powiene,« t. j. jest-li štěstí povane, ve kterémžto pořekadle vítr a štěstí tak spojené jsou, jako v německém bájesloví bůh Wustan a bůh Wunsch či štěstí. Podlé vypravování Jučeviče v příslovích Litevských modlejí se až podnes loďkáři a lodníci na baltickém moři — a při tom moři proslul právě Svato-Vít za starodávna — takto k bohu Dziv-Svitisi: »Chraniž lodě naše, když pobýváme u prostřed moře, a když ponořujeme v hlubiny udice své: nepustiž nižádného škodného větru na nás, o bože Dziv-Svitise, chraniž lodě naše Dziv-Svitise.« V prastaré ruské básni: »Igor« mluví se k větru takto: »Větre, Větrilo gospodine.« Jméno hospodin je však příjmě boha. Podlé národních pohádek ruských jsou větrové syni jedné matky toliko, a v pohádkách česko-moravsko-slovenských jsou tři bratři: Slunce-pan, Měsíc-pan a Větro-pan, k nimžto se na dozvědy dochází, a z nich je podlé pověsti Moravské Větropan téměř vševědoucí, poněvadž slunce jen ve dni, měsíc jen v noci vše vidí: vítr pak i ve dne i v noci vše provívá.

Bude vše, co jsme až potuď uvedli bohdá dostatečným dokladem, jak mohli pohané Slovanští asi Vzduch boží co praboha ctíti. Nemineme se tedy snad pravdou, tvrdíce či vlastně domnívajíce se, že i Svato-Vít nebyl ničím jiným, než bohem vzduchu. Poněvadž u Litvínův Děvas, Dzěvas jmenuje se bůh, může snadno býti, že se v baltickém bohu »Dziv-Svitisi« ještě bůh Vítěz či Svato-Vít zrčí, ač Litvínové sami boha vzduchu Žempatis, t. j. pána nebo boha úrodné země, a boha moře Bang-putis. t. pána nebo boha vln zovou. Banga je u nich vlna. Žem-patis a Bang-pútis jsou však příjmena pouhá a boží vzduch jarní či Jaro-vít mohl dobře sluti i Žem-patis, neboť jarním vzduchem procitla právě země ladem ležící a stala se živou; jako Svato-Vít vůbec co vzduch boží na moři jmenovati se mohl Bang-putis.

Kořenem vět ve smyslu vzduch a vítr vyjasněná je bohdá částka nenezajímavá bájesloví slovanského; kořenem však tímže ač ve smyslu mluviti, řečniti, vyjasnuje se takže ještě jeden stejně zajímavý výrok nejstarší básně české, t. Libušina soudu.

Praví se totiž tam, že k soudu přistoupily i dvě děvy »vyučené věščbám vítězovým.« Beře se zde slovo »vítězový« ne snad ve smyslu vítěz co vojenský hrdina, podmanitel, nýbrž vítěz je tu co ve staroslovanštině »větij,« t. j. řečník, a vítězový sluje ten, kdo dobře mluviti, řečniti, vykládati umí a »věščby vítězovy« jsou tedy umění prorokování v tom smyslu, že se nimi určovalo, co se má díti v budoucnosti. Toto větění nestalo se však libovolně, nýbrž podlé »desk pravdodatných,« o kterýchž níže ji ještě řeč bude. A nyní, po tak dalekéž zdánlivé jen uchýlce ode našeho nadzmíněného vypravování vratmež se opět k němu a s ním k poradám, věcem, obětem slovanským.

Všechna tato slova: po-rady — věce, oběti, a připojmež i Vět či Vít, věščby vítězovy, ukazují tedy vzájemně na řeč, věcání a mluvení lidské, a patrno už z nich, jakou řeči lidské a vání větru důležitost přikládala starožitnost.

33. Soudy.

Naše slovo souditi, súditi, zní v staroslovanštině, sąditi a znamenalo původně oddělovati, rozváděti, rozplésti, rozvésti, t ty, jižto se hádali, prali, jichžto záležitosti vespolek byly zapleteny.

Soudce či súdce je tedy původně ten, jenž dělí, rozděluje. Smysl ten původní slova toho vysvítá ještě v gothickém sundrô a v německém ab-sondern (staroněmecky: sun taron) (věc od věci děliti) besonders (zvlášťně, obzvlášťně).

I slovo »Sund« není snad obzvlášťní jméno geografické, nýbrž všeobecné, znamenajíc t. úzký průplav moře, jenž zemi jednu odděluje ode druhé. Grössere Sunde,

kleiner Sund, Ruský letopisec Nestor zove Sund slovanským slovem: »s u d.«

Může i býti, že ve slovích našich; suda-licha, s u d a znamená takový počet, jenž se s u d i t i t. na stejné části, na polovice rozděliti dá. (Možná však i, že zbraň s u d l i c e zvaná od zasazování ran či od ranění t. od rozdvojování toho, co bylo celé. —

Snad se i v našem slově s u d, soudek, původný smysl slova souditi zachoval, neboť může býti původný význam toho slova oddělení, míra, a sudem, soudkem oddělují se skutečně tak věci prvě pospolné, jak ještě až podnes v Polsku g a r n i e c (hrnec) je mírou, čím se tekutiny oddělují a měří. Ba i německé slovo Halbe není nic, nežli oddělení, polovice, z čímž porovnej podotčené už slovo s u d a, což veskrz odpovídá německému slovu S o n d e.

I znalit skutečně staří Češi slovo s u d ve smyslu dělitele, neboť čteme v rukopise o ranném lékařství S a l l i c e t t i h o slova: »miechyř, jenž je s u d moči t. j. jenž oddeluje moč. Dále: »Z toho mozku šije vycházie sedm s u d žilin z děr těch kostí« t. sedmero oddělení.

I jinak patrno, že soud původně ničehož jiného není, nežli rozvádění či oddělování, neb až podnes slují rozvedení či smíření v soudu s t r a n a m i, P a r t e i e n; neb soudce má »rozhodnouti mezi s t r a n o m a,« ač těžko vždy při soudu zachovati se dle staročeského přísloví: »Suď tak aby vlk byl syt a koza celá.«

34. Cudy.

C u d y jmenovávaly se soudy zvláštního druhu, na kterýchž totiž původně žádné rozepře mezi stranami se nerozsuzovaly, nýbrž kdežto v i n n é m u c u d i t i se či cíditi bylo.

V i n n ý, o b v i n ě n ý je původné vázaný, svázaný a pochází to slovo od v i n u, víti. Vin, vina, vino je vázán, vázaná, vázano a v i n a tedy původně vazba, později teprva přestupek, pro nějž se v i n a, t. vazba někomu d á v a l a či v z k l á d a l a.

V i n n é m u bylo dokázati svou nevinnost, t. o c u d i t i se, sprostiti své viny, aby se stal ne-v i n n ý m, t. opět s v o b o d n ý m. Svoba či svoboda je pravý opak viny: svoboda je nevázanost, vina vazba. —

Způsoby právné cudění-se či cídění byly rozdílné dle druhův a stupňův provinění: nedostačovaly-li pak prostředky právní k cízení dostatečnému, proměnovaly se c u d y takové, též »o č i s t y« zvané, v »b o ž í s o u d y,« aby totiž bůh »č u d e m« nějakým t. zázrakem na jevo dal, vinen-li obviněný či nic.

K očistě, za kterou se zvlášťní peníz: »č i s t o t n é« jmenovaný vybíral, brávalo se hlavně buď v o d y, buď o h n ě a nejstarší báseň česká vzpomíná už na »p l a m e n p r a v d o - z v ě s t e n« a na »v o d u s v a t o - c u d n ú.« I v pořekadle nynějším: »D o b r é h o n e p á l í« zachována ještě vzpomínka na prastaré cudy.

Možná, že k cudám bije i staré přísloví: »Není hoden, abys mu v o d y p o d a l« t. není ani hoden, aby se zkoušelo vodou, zdáš je nevinný, slušno však podotknouti, že toto přísloví i jinak se dá vysvětliti, t. není hoden, abys mu i tvé nejmenší, nejnižší služby proukázal, t. vody (k pití? k cídění noh?) podal. I tomu podobné přísloví patří sem také: »Slibuje hory doly, a když k skutku přijde, n e p o d á t v o d y« I Němcům známé je to přísloví, neboť praví: »Er reicht ihm nicht das Wasser« ve smyslu, je mu tak neroven, že by ani nejnižší službu jemu vykonati nemohl. —

35. Župy.

Soudy a cudy vykonávaly se, jak podotknuto už, na h r a d e c h. Všechny vesnice či dědiny patřící k jednomu hradu jmenovaly se vespolek ž u p o u a řídíci na hradě vladyka byl ž u p a n e m, německy: »S o p a n« goth. «S i p o n e j s«.

Podivno, že i v tomto ustrojení soudném staří Slované s Němci tak se srovnávali, že málo rozdílu mezi oběma bylo. Němci jmenovaly totiž takový sbor dědin s i b i a či s i p p i a, což ještě v nynějším S i p p e průsvítá. Slovanské jméno ž u p a je kořenem svým rovno německému slovu S i p p e, ježto znamená spolek k sobě patřících lidí, příbuzných. Na takovou příbuznost bijí snad i slova opakující se v písni prostonárodní české: »Hej župy, župy, žup!« poněvadž v ní jinoch se uchází o dceru sedlákovu: »Na bílé hoře sedláček oře, má hezkou dceru, dej mi ji bože! hej! župy, župy, žup.«

Jiné jméno župy byli i mír, a u Němcův Friede. Jako u nás mír a míření, smíření se slovem měřiti, vyměřiti t. uspořádati, upokojiti souvisí a stejného kořene je, tak je i u Němcův Friede, mír zároveň však okres, hranice, jako to slova Friede, Pfahl, Friedsäule dokazují (porovnejž: einfrieden, plotem obehnati).

Nápadné takové a jiné příbuznosti mezi Slovany a Němci bijí na předhistorické ještě doby, v kterýchžto Slované, Němci a Litvíny jeden takořka ještě národ bývali, nežli se v tak různé národnosti rozešli, kterými se v historické t. dějinstvu známé době jeví. Mnohá tedy slova společná nyní Němcům a Slovanům, nesmí se tedy odvozovati ani od jednoho národa ani ode druhého, poněvadž původem svým v pranárodu slovansko-německém jsou zakořeněná.

Župy slovanské mívaly však ještě jméno poprav, avšak jen v tom poměru, když se v nich křivda nějaká napravovala či opět k právu navrátila. I soud sám, jenž napravoval křivdy, slul popravou, a župan v něm poprávce. Sem bijí slova Libušina soudu:

»Sprosi kněžnu utr Vyšegradě
na popravu ustaviti pravdu,
a pognaty bratry jejá oba,
i súditi nima po zákonu.«

Co však prastaré slovo zákon původně znamenalo, toho seznáme níže bohdá! blížeji.

36. Vojny a smíření.

Podotkli jsme už výše, že slovo vojna kořen a tedy i původní význam béře ve slově vina, a to že pochází z vinu, viju t. váži, že je tedy vojna původně vazbou. Pravda výroku toho vysvítá i z českého přísloví: »věnec někomu poslati,« ježto smyslu toho je: t. vyzvati ho k boji, k vojně. Věnec není totiž jen příjemný vínek z květin, nýbrž původně vše, co je uvinuto, uvázáno a tedy i pouta. Vina je vazba, vínek či věnec malá vazba, pouto. Slovo pouto, pouta, má kořen svůj ve slově pnu, pnouti, co za starodávna slulo pnu, pjati, a i nyní říkáme ještě ku př. připínám, připínati. Pouto je tedy všelijaká vazba, vše co je pnuto, připnuto. Původný smysl průsvítá též ještě ze slov a pořekadel: »koně spjati;« »spínati do pout;« »spjaté ruce;« »sepjaté ruce.« Rovněž je věn, věna, věno vše, co je zavito, zavinuto a věnek či věnec je jen malý věn, malá vazba.

Kdo za starodávna chtěl vyzvat koho na boj, tent mu zaslal hned napřed to, co ho po boji očekávalo, t. pouto či věnec, a »věnec poslati,« slulo tedy vyzývati na boj (biti), na vojnu. Ačkoliv je »vojna slavná lepší, než hanebný pokoj,« dle ruského přísloví, předce dodává jiné ruské přísloví, že »špatný pokoj lepší, než dobrá vojna,« neboť ve vojně »jedno minu, druhé svinu.« Rádi uzavírali tedy Slované smíření se, konec učinivše vojně.

Zavření pokoje stávalo se rukou dáním co znakem viditelným spojení. U Rusův starých bylo i obyčejem, při uzavírání pokoje kámen co znak nepřátelství hoditi do vody a vyřknouti při tom: »Byť tak! vše běsy v vodu, da i puzyrja v verch,« t. j. Budiž tak! všickni čerti (nepřátelství) u vodu a bubliny (puchýře) vzhůru.

37. Obchod.

Že orba bývala v pokojných časích hlavním zaměstnáním Slovanův, výše už bylo řečeno. Mimo to dělalo se rozmanitých výrobkův k domácímu a k polnímu hospodářství. Obírání-se těmito výrobky, dílem že je za jiné vyměňovali, jmenovávalo se obchodem. Není tedy obchod kupectvím pouhým, zavíraje totiž v sobě i řemeslnictví.

Za starodávna, nežli peníze byly vynalezeny, byl prodej výměna toliko jedné věci za jinou. Památka toho se zachovala na Rusku, kde až podnes se mluví: »obraza měňať,« t. obrazy měniti, když se prodávají staré obrazy, třebas nyní za peníze.

I jiný toho důkaz podati lze ještě. V Rusku se až podnes peníze a zvlášť jisté druhy starých peněz jmenují »kuny,« neboť prodávalo se za starodávna skutečně za kůže kun; později měly v Rusku nosy odřezané z kun platnost jako peníze, až konečně pouhé jméno »kuny« zbylo.

Tak je i německé slovo Schaz v staroněmeckém co »scaz,« a v gothickém co »skatts,« bydlo a dar zároveň, ba též peníz, ač se původní slova význam ve slovanském skot zachoval. I latinské jméno

peněz, t. pecunia, původ svůj táhne od slova pecus, t. hovado, ba i staří Němci jmenovali fihu, t. j. nynější Vieh, peníze a bohatství zároveň.

38. Cesty, dráhy.

K obchodu zapotřebí cest. To slovo cesta, co v staroslovanském ciesta, cěsta sluje, hledá svůj smysl původní v staroslovanském očěstiti, t. j čistým, světlým udělati, a znamená tedy vyrovnanou, očistěnou místnost či uchystanou k chůzi půdu.

I jiné jméno cesty, t. dráha, má podobný význam. Staroslovanský výraz: dražati a polský drążyć, drożyć znamená dloubati, řezati, klestiti a draga, droga, dráha je tedy vyklestěná část skály, vrchu, lesa, tedy vymýtená místnost či cesta.

Malá cesta sluje u Rusův dorožka, u Polákův drožka, a málo který Berliňan ví snad, že vozík lehký, v kterém on krátké cesty či jak se teď ptačím způsobem říká: výlety t. drožky vykonává, od toho slova až podnes se jmenují Droschken, kteréžto slovo v Berlíně po vymřelých tam Slovanech tak dobře se zachovalo, jako jiná slovanská slova, ku př. slovo »Besinken,« t. j. bezinky.

Německé slovo »Bahn« má podobný smysl v dávnověkosti; neboť staroněmecké slovo ban znamená co časoslovo bíti, a co statné jméno bano toho, jenž bije; banja je rána a ban cesta, dráha t. j. utlačené, utlučené místo, jako Francouzové až podnes říkají »le chemin battu,« t. j bitá cesta.

To francouzské slovo pak »chemin« je staženo či skráceno z původního »caminata« a znamená kamením dlážděnou cestu. Není však slovo kámen výhradně slovanské, neboť i Němci jmenují teplou sednici »Kemnate,« a Indové zovou kamna »açmanta,« Litvíni káminas, Kamin, komín. Zdá se, že vše tvrdé u našich předkův slulo kamenem, neboť jmenujeme i pecku v ovoci kamenem, Litvín zove kaměnas peň stromův, a i naše »kmen« není původně nic než skrácené slovo kámen.

39. Mosty.

Slovo most hledá svůj kořen ve výrazu staroslovanském mesti, t. meci, metati, co původně házím znamenalo, jako metám, meci, i povstali původní mosti hozením či metáním klad či dřev přes potok, nebo házením kamení do vody, aby se cesta či dráha přes vodu tím sjednala.

Německé slovo Brücke, ježto se i v Litvínském brukkas odráží, co však dlázdění u nich znamená, odvozují Němci od gotického brauan, co odpovídá smyslem svým našemu mostiti. V staroněmeckém slula Brücke pruchâ. Původní toho slova smysl kryje se i v pořekadle německém: »Einem die Brücke treten,« t. j. ušlapati cestu, podporovati ho, což opět na naše mostiti, dražati a cěstiti upomíná.)

40. Pouť.

Všeho podivu hodno je však naše nynější slovo pouť, neboť přestálo nemalých změn ve významech svých, než k nynějšímu smyslu dospělo.

Říkáme nyní: »pouti si koupiti,« »poutě si nakoupiti,« poněvadž vše, co se »na pouti,« t. j. při slavnosti církevní prodává, i »poutí« zoveme. Putovati či na pouť jíti, je nyní k slavnosti církevní se odebírati.

Divno, že české přísloví dí: »po nemoci a po pouti, těžko dobrým slouti.« Bezpochyby se v přísloví tom slovo »pouť« užívá už ve smyslu původním, jenž tolik značil, jako cesta vůbec, a cestování vůbec slulo za starodávna putování. Tak se za starodávna pravilo: »musíme do Brna k příštímu soudu se zase trmáceti a tu pouť konati,« t. j. tu cestu.

Jak prastaré to slovo pouť, ježto v staročeském »pút,« v staroslovanském však »pąt,« pont« slulo, as býti musí, vysvítá z toho, že u všech prastarých národův příbuzných Slovanům se nachází. Abychom u sousedův našich u Němcův počali, znají to slovo co Pfad (staroněmecky Pad), Latiníci je mají ve smyslu most co »pons, pontis;« Řekové ve smyslu moře, přes které se plaviti může, tedy co cestu mořskou »pontos,« a dalecí Hindové konečně co panthas s významem cesta, a path znamená u nich jíti, choditi. Též u Řekův je patos stopa a cesta, a patein znamená stúpati, choditi.

41. Host.

Cestováním zavítají k domácím hosté. »Odjeti v hostinu« znamená i dáti se na cesty, jíti do ciziny, a výraz »hostina života toho« znamená tolik co pouť živobytí našeho. Jméno »host,« v staroslovanském »gost,« je v německém Gast, ale u Latiníkův znamená hostis nepřítele, tedy bezpochyby prvé cizince. — Co však původně to slovo znamenalo, to se až posuď neví: každý téměř mluvozpytec pokusil se jiný dáti výklad záhadného toho slova.

U Rusův jmenuje se host i chlěbosolem a hostina chlebosolstvem, poněvadž tam se přímě držejí toho obyčeje, hosta chlebem a solí poctíti. Zvyk ten i v Čechách sem tam je ještě mravem; ba přísloví české praví výslovně: »hosta chlebem, solí — nezdvořáká holí« přivítej.

Host, co cestou umdlený, zapotřebí měl častování a pokoje, a s jménem hosta splývá jemně slovo hostina co kvas. Nemine se tedy snad pravdou, pokus jednoho německého učence, slovo host odvozovati od indického slova: ghas, co jísti znamená a opět pokus českého badatele, jenž slovo host odváděl od hodův, hodování a to tak, že si představoval slovo host povstalé tak z »hodu, hoduju,« jako z »vladu« povstalo »vlast,« ze »sladu« »slast,« z »rodu« »rost.« Je-li tomu tak, byl by host původně strávníkem.

42. Hody.

Jestliže je skutečně host původně to, co strávník, hodovník, jedlík: jsou i hody původně jen hostiny, t. hodování. Na Moravě se zvlášť posvícení, kdežto bývá stolování hojného, jmenuje »hodami,« a u nás jsou »hody« největší svátky roční, při kterýchž to též se slavně hoduje. Může tedy býti, že původně hody skutečně jen tolik znamenaly, co hostiny, a že později teprva se dostaly k významu slavného času, slavného hodování, a ještě později k významu času vůbec, jako to v staroslovanském nalezáme.

Hodina byla by tím způsobem malý či krátký čas. Co bývá v hod, co se hodí, co je hodné, bylo by původně to, co je způsobilé k hodování, k požívání. Říkáme věru až podnes ještě »hodný kus« chleba, masa — »nehodná voda« k pití — »hodovné krmě, lahůdky« — a naše »hodovati« nemá ani jiného smyslu leč hody strojiti, ač slovo »hody« od původního svého významu se uchýlilo.

Mívá se za to, že slovanskému hodu odpovídá německé slovo gut. Je-li tomu tak, bylo by: »hodný kus chleba,« ein gutes Stück Brot, ku př. Němci říkají i: die Arznei ist nicht gut, das Wasser ist gut, a skoumají die Güte des Weines a p.

43. Hospoda.

Sluší při tomto slově ihned připomenouti čtenáře na to, že slovo hospoda za starodávna neznamenalo, jako nyní: hostinec, nýbrž pána samého. Tak volají u Dalemila staří Čechové, nespokojení jsouce s vládou Libušinou: »Chcem muže za hospodu mieti.« V staroslovanštině jmenuje se pán vůbec »gospoď,« a nejstarší česká modlitební píseň počíná též slovy: »Gospodi pomiluj ny,« místo pozdějšího: Hospodine (pane) pomiluj ny (smiluj se nad námi).

Co ale je původný toho slova »hospoda« smysl, v to vniknouti je velmi trudno, a nikomu se ještě nepoštěstilo, říci s jistotou, co znamenalo kořenem svým »gospoď« či »hospoda.«

Předůležité jest v tom ohledě, že na Slovensku až podnes hospodáře jmenují »gazdou.« »Gazda« je též u Srbův domácí a bohatý muž vůbec, gazdaluk znamená Srbům bohatství, gazdovati hospodařiti a gazdování hospodaření, ač Srbové i slova: gostiti, částovati, gostiti se, jísti, obědvati, gost, host, gospodin, hospodin a p. dobře znají.

Ne jeden jazykozpytec domníval se už, že ve jménu hospoda, hospodář slovo host skryté leží, snad jakoby se řeklo: host-podar; a poněvadž ve slově »host« slovo »ghas,« t. jísti má býti skryto, s čímž zmíněné jméno hospodářův slovenských a srbských, t. gazda porovnati slušno, může snadno býti, že ve slově hospoda a hospodář, co u Litvínův gaspada a gaspadorus sluje, původný smysl »jídla dávatele« leží.

Nějaká obdoba tohoto domnění leží ve slovích Lord a Lady u Angličanův ve smysl pán a paní užívaných. Slova tato jsou totiž nad míru už scvrklá a stažená, neb

Lord je ve staroanglickém: »Hlâfveard,« »hlâford,« co by v německém asi Laibwart, a u nás chleba-strážce znamenalo, a Lady je původně: »Hlâfveardige,« »Hlafdige,« t. chleba strážkyně. Nyní ovšem pochopitelno, že Angličané i pána Boha »Lordem« v modlitbách svých zovou, jako my Hospodinem. Není snad ve slovech poda, podař (hos-poda — hospodář) mysliti na »podání, podávání;« nikoli, to slovo poda či podi (»gospodi«) může býti indické pati, pan, tak že by gazdpodi, hospodin znamenal pána chleba, živnosti t. podlé staroslovanského způsobu děda či starosty, jenž se o živnost všech starával. (Porovnejž se slovem pati, pán i litvínské »patis,« samce, muže, »pati« ženu, samici, a výše dotknuté bytnosti litvínské: »Žem-patis — Bang-putis.«)

44. Dary.

Kdo je gazdou, t. pánem, či bohatým, má nashromážděný gazdaluk, t. bohatství, a může z toho snadným způsobem jiným darův podávati.

Kdo by, vida tato skrovná slovíčka: dám, dáti a dar, si tak snadno pomyslil, že jsouť ona snad tak stará, jak celé člověcenstvo? a že počínajíc od nejsevernějších končin Evropy až do nejjižnější Indie miliony lidův jich ve stejném smyslu potřebují? Co mi Slované »dáti« jmenujeme, zove Litvín »dûti,« Říman »dare,« Peršan »dâden« a Ind »dâtum,« a naše slovo »dar,« staroslovansky »daru« sluje u Řekův »doron,« u Latiníkův »donum;« u Litvínův »dûvana;« u Indův konečně »dâna.«

Avšak kdo by chtěl hned na první pohled tomu uvěřiti, že dáti znamená původně vázati? — A předc je tomu tak. U Indův je až podnes »dâman,« »nidâna,« provaz. Tento význam zakládal se však pevně na půdě prastarého zvyku, že se dary za starodávna na důkaz, že patří výhradně a jistě obdarovanému, skutečně na jeho tělo či na jeho šat vázali, aby nejjemněji spojeni byli s jeho osobou. Obdarovati někoho je tedy původně obvázati ho něčím a nyní, jestliže obdarovaný u nás ve své vděčnosti vyvolá: Jsem vám pane! za to na věky zavázán, mluví nevěda způsobem prastarým, dávnověkým.

45. Vázané.

Není tomu dlouho, co jsem v Moravských pověstech národných, panem Kuldou uveřejněných, následující četl slova:

»Oba kmotři (totiž svatý Petr a pán Bůh sám v podobě žebrákův) si povídali: co mu (chlapci novorozenému) budou vázat jeden a druhý. Sv. Petr povídal: Co já mu mám vázat? Já mu budu vázat, aby se mu na zemi dobře vedlo. A pán Bůh zase: že mu bude vázat, aby se mu po smrti dobře vedlo.« — —

I myslil jsem si v duchu, čta tato krásná slova, kolikerý as čtenář dá pozor, že se tu mluví způsobem na tisíce let starým, způsobem totiž dary přivazovati skutečně buď na tělo, buď na šaty. A tu, ačkoliv sv. Petr a p. Bůh dary dávají, ježto se skutečně přivázati ani nedají, dávajíce štěstí totiž a blaho, předce se ten starý způsob mluvení ještě zachoval.

Bylo by však divno, kdyby se takový prastarý zvyk, jenž se tak rázně a patrně v řeči naši zračí, mezi námi byl do konce už vykořenil. A žije skutečně ještě mezi námi, a seznáme jej ihned, jak mile jen trochu s povrchnosti živobytí našeho do hlubin jeho zíravým se ponoříme zrakem.

Pohleďmež do kostelův našich. Tam když nějaký dar svatému či světici přinášíme, připínáme jej ihned na sochu posvátnou, jakoby ona byla skutečnou osobou svatou: pročež vidíváme obvázané sochy posvátné bohatými dary nejrůznějších druhův.

Mocnářové naši, když zasloužilým svým občanům na čest a okrásu řadův svých udělují, připínají jim je bezprostředně na jich šat, nebo vší jim je okolo krku.

Tak připínají i učitelové žákům pilným čestné penězy na prsa, a to vše podlé prastarodávného zvyku.

Má-li svatý Mikoláš dětem něco »naložiti,« jesti třeba, by dítě část alespoň svých šatův, ku př. punčochu za okno položilo, aby on dary své v ní naložil.

Myslil-li by snad někdo, že je punčocha co surogat nohy samé nehodný prostředek k darování či k vázání, a že se snad jen na hořejší části těla darův za starodávna přivazovalo, tent by se mýlil velmi, neboť až podnes je v Anglicku řád přečestný podvazkový (Hosenbandorden) s prastarých věkův v užívání a v kronikách

starých dočetl by se zároveň, že místo: »já vás bohatě obdaruju,« se říkávalo »já vám nohy zlatem zaváži či obvinu.«

Na vesnicích, když hoši děvčatům svým Máje před domy byli postavili, věsí alespoň na ně tkanice a pečiva, jako i my na vánoční stromek věsíváme darův určených dětem našim.

Z toho tedy patrné, proč až podnes »vázané« je nám tolik co dar! »Co jsi dostal vázaného« znamená tolik, co: jakého daru se ti dostalo.

Našemu »vázanému« odpovídá i co do slova i co do významu německé slovo »Angebinde« a »ich bin verbunden.«

46. Vínek, věno.

Podlé toho samého prastarého zvyku vázání kladou i při křtu kmotrové dítěti peníze na památku »do vínku,« »binden dem Kinde ein« — a peníze ty samy slovou proto, i když nejsou ještě vložené, předc »peníze do vínku.«

Poláci znají netoliko jako my své vázané »wiązanie,« co dar, a říkají »podaruňek zapewniaiąć,« darek zapevniti, t. dobře zavázati: nýbrž říkají, jako my, »vázati někoho na jmeniny« — »wiązać kogo na imieniny.« »Wiązać kogo« mělo ten význam, obdarovati ho tak naskrze, že u Polákův se může i říci »wiązać mu staroství bogaté,« t. j. obdarovati jej starostvím vydajným.

Též slovo »powić« znamená u Polákův darovati, a spívá se skutečně u Lvova v kostelích Polských na vánoce co kolední píseň: »Wesoła nowina powiła nam syna Marya,« t. j. darovala, porodila nám syna, a nižádný nemyslí snad na skutečné obvinutí děťátka, poněvadž »powić« je darovati, poroditi.

I prastaré slovanské slovo »věno« hledá kořen svůj ve slově víti, a znamená, jako vínek, dar vůbec a dar, co se nevěstě vázal neb zavinoval zvlášť. »Věniti« znamená v staroslovanském prodávati, poněvadž věno význam mělo všeho vzácného, a i my říkáme »vdáti, vdávati, provdávati,« dceru za manželku. Vdaná neb provdaná je manželkou.

47. Obruče.

Vázání a víjení splývalo u našich pradědův tak jemně s darováním vůbec že se dary a vůbec vše, co mělo míti cenu nějakou, v takovém způsobě už zhotovovalo, aby se mohlo lehce přivázati, navíti, nebo na nějakou část těla, na ruce, prsty ku př. nastrčiti.

Nežli se k starým Slovanům peníze kované dostaly — neboť za starodávna nebylo u nich žádných — mívali Slované mezi jiným i nitě zlaté, stříbrné, kterýmiž obvazovali toho, jemuž nějakou čest prokázati hodlali. Dávali nití takových i zemřelým do hrobův; místo daní platilo se za starodávna nitěmi. Ještě nalezají se sem tam nitě zlaté na venkově, z čehož i pověra povstala mezi lidem, že nitě zlaté rostou.

I jméno obruč je dokladem prastarého toho způsobu, vázati dary. Ovšem že nikoli obruč v nynějším smyslu, kdežto obruče nyní se nacházejí jen na sudech a podobných nádobách; za starodávna slul však obruč zlatý neb stříbrný pásek, jenž se otáčel okolo ruky. Obruč je po německu Arm-spange či ruční spínadlo: náramek.

Podlé podoby své byl obruč kruhu či kroužku velmi podoben, z čehož to pošlo, že později každý kruh obručem se jmenoval, ku př. obruč na kostelních dveřích.

»Obručkovati se« znamená až podnes tolik, co svatebné prsteny vyměniti, t. vdávati se, a nejsouť prsteny skutečně nic jiného než obroučky.

Jako nitě, tak byly i obruče i prsteny za starodávna důkazem bohatství, a nashromážďovaly se v pokladnicích stejným způsobem, jako nyní tolary a dukáty. V jedné Moravské národní písni stěžuje si Kristus pán, »že nic horšího nestvořil, než ty prstěně.« Výraz ten, místo kterého se později kladlo »nestvořil jsem horšího, jako ty peníze,« je důkazem, že tato píseň z tak pradávné doby pochází, kde prsteny ještě za bohatství, jmění, za peníze vůbec jmíny bývaly. Starožitnosti německé znají též dobře »gewundenes Gold, gewundene Ringe,« vité zlato, vité prsteny, co ceny drahých věcí. (Porovnejž: »náramně,« t. mnoho, příliš, s náramkem = obručem, prstenem, bohatstvím, jměním).

48. Zvyk i obyčej.

Zvyky a obyčejmi zachovává se tolik starožitného mezi námi, že jistě i tato slova zasluhují, abychom u blízkosti pohledli, co za starodávna nebo původně znamenala. Za starodávna nebylo, jak vyučují slovozpytcové, žádného »y« v řeči naší, a je nynější »y« na mnoze jen skleslé ve svém zvuku »u«, Slůla tedy tato slova s tou proměnou původně »zvuk«, »obyčej« a patrno i hned, že v nich, jako ve slově na-uka kořen je učiti. Čemu my jsme se byli zv-učili, to je náš zvuk či zvyk, a co jsme se byli ob-učili, to bývá náš ob-učej, obyčej, Uk je starší, uč mladší forma téhož kořene, a tedy uk t. učený a uka (na-uka) starší forma nežli učený, učení.

I slovo navyknouti je téhož původu, t. nauknouti, na-učiti se, v staroslovanském je »vyknąti« tolik co navyknąti.«

»Učiti se« je tedy i na opak původně »uknouti, vyknouti, na-vyknouti.«

Z toho rozjímání slovozpytného vysvítá pak, že předkové naši původně žádného jiného učení neznali, nežli učení zvykem, t. že mladí poznenáhla přivykali tomu, t. j. tomu při-ukali, či se přiučovali, co obvykem či obyčejem starším už bylo.

49. Viděti a oko.

Vede však tato okolnost ještě dále. Co zvykem starším bylo, to vidívali mladší a prostředek tedy, aby nc-uk mladý, t. nezkušený ještě člověk stal se ukem t. zvyku a způsobu povědomým, bylo tedy pilné zírání, ohlížení se, slovem viděni.

Od tohoto slova »viděni« pochází i skutečně slovo vědeni, kdo mnoho viděl, tent i mnoho věděl a vědomým svým či zvěstí svou stal se »svědkem« způsobův a mravův své rodiny a svého kmenu. Nebyloby tedy ani zapotřebí říkati: »očitým svědkem«, neboť ve slově »svědek« nachází se původně samo sebou už slovo viděti a věděti. Co se vídalo a tedy i vědělo, slulo u starých »věst, po-věst navěští« a »povědělo či povídalo« se opět dále a pozdějším pokolením, aby nezhlasla věst prvních zvěstovatelův. I u Litvinův řečí svou prastarou, nejblíže Slovanům stojícím, sluje »veizdmi« vidím a »věstě« je věst. Ba i v dalekém Sanskrytu je »vid« viděti a »vêdam« je u nich věda a »Vêdam« jmenují též až podnes Indové posvátné své knihy, v kterýchžto vše, co věděti jim nutno, napsáno míti se domnívají. U starých Prusův, příbuzných to Slovanům národův, »vaidiat« věděti, »vaidin« je věda, »vaidis» je prorok a »vaidelsti« sluli u nich pohanští jich kněži, t. vědoucí.

Pochází-li ale »vědění« ode »viděni«, jak tomu v skutku tak, pochází za jisté i -uka, na-uka» ode »oka.« Kdo mnoho z-očil či jak staří naši říkávali, zu-čil, (zhlídnul, spatřil, viděl), tent se i mnohému při-učil.

Učiti se je tedy, jak na-ukati, navýkati zv-ukati, zvýkati, původně viděti, z-očiti.

Podobného cosi lze spatřiti i v německé řeči. Tam totiž slulo oko za starodávna ougâ, nyní Auge: ale v gothickém je »augian« a v staroněmeckém »augen« tolik co ukazovati: »ur-ougon« a »ir-ougan«, »ar-ougan« t. j. nynější er-eignen, co se však er-äugnen psáti má a ode důkladnějších Nemcův také tak píše, je tolik co ukázati se, státi se, viditelným býti. Starší Němci říkávali též k. př. »Die Stadt er-auget sich«, město se ukazuje. Ve Švýcařích říkají »er-ugen«, kde my «er-äugnen« ereignen. Na váze leží, zdaž i naše slovo úkaz, ukázati nepochází ze slova uka, oka, neboť ukázati něco je skutečně před oko stavěti. Obyčejně se však odvozuje ukázat od kázati, ale i to slovo se vztahuje na indické: »kash« = svítiti; v indickém je »akš« viděti, akšin« oko. U Litvínův je akis oko.

50. Mravy.

Co zvyk a obyčej původně už nám patrno bohdá; hleďmež, zdaž se nám poštěstí ve smysl i velmi záhadného slova »mrav, mravy« vnořiti.

Odskočmež si však na chvíli prvé k německým slovům »Sitte« a »Gewohnheit.«

Sitten je v podnářečí německém tolik co sitzen, setzen a co »Gesetz« ustanovilo, to je Sitte. Sittsam je mravův plný člověk t. velmi mravný, jako i my, na opak plachosti mládeže, mluvíme o zachovalosti a usedlosti starších. Německé »Sitte« odpovídá skutečně naší »usedlosti«,

jako německý »Anstand« (staroněmecky: ana-stantida) »anständig« naši stálosti a statnosti (»statný muž.«).

Německé pak slovo »Gewohnheit,« ježto v staroněmeckém »kewonaheit« ba i co »wonaheit Wohnheit ve smyslu zvyk, obyčej, přichází, hledá svůj kořen ve slově »wonen« wohnen, co bydleti, a však v původním toho slova smyslu t. býti, baviti, trvale na místě zůstati, státi znamená. Staroněmecky či vlastně středoněmecky se říká: »ich was vil ungewon, des ich nu wonen muos«, ich war viel ungewöhnt, das ich nun gewöhnen muss, asi: mnoho mne nebavilo, s čím se nyní baviti musím. Gewohnheit je tedy původně též usedlostí, uvyklostí, stálostí, statností, t. mravem, jenž platnost svou hledá v jisté místnosti, kraji, zemi. »Ländlich sittlich« říká se až podnes u Němcův, jako u nás: »každý kraj své právo má«; a u Rusův: »čto gorod to norov:« kolik hradův, tolik mravův, u Malorusův: »ščo kraj, to obyčaj,« u Rusínův konečně: »koždyj kraj maje svij obyčaj.«

Slovo naše »mrav« slulo původně, jako skutečně ještě ve staročeském »nrav«, a v této podobě je i ve staroslovanském známo. Ve srbském je starší ještě forma »narav« zachována, v které slovo to přirozený způsob, povahu lidskou znamená. Slulo tedy i naše slovo »mrav«, staročesky »nrav« původně asi narav, norav a má tedy kořen svůj ve slově: »nora« jeskyně co starým Čechům svědkem Vaceráda dobře známo bylo, jako je známo ve Staroslovanském nyriště t. j. původně nuriště, co dům! Noriti, po-nrieti se, staroslovansky ve-jíti, vstoupiti. U Polákův je Nur město ve vévodství Mazovickém; a nura a nora stálé bydlo či sídlo liščí, Fuchs-bau. Norav, Narav, Mrav je tedy původně místo, kde se člověk ukrýti, schovati může, jako wohnlich u Němcův a podobně jak povstalo z Wohnlichkeit, Gewohnheit a z wohnen, gewöhnen, tak povstalo z »noření« t. bydlení a vcházení v nory, naše »narav, mrav.«

Led se noří znamená tedy, že lámáním dostává nory t. díry, škuliny, prohlubiny, a nořiti, ponořiti, je vejíti v prohlubinu, potápěti se.

I německé wohnen je, jak řečeno už, netoliko býti v obydlí, nýbrž býti vůbec, baviti se, jak ze slova beiwohnen je patrné, k. př. »mir wont vil ungemaches bi,« mir wohnt viel Ungemach bei, ponořen jsem do mnoho strastí.

51. Die Wenden, Vendové.

Známo je vůbec, že severní a hlavně němečtí národové od prastarodávna Slovanům říkají Winden, Wenden. Ba až podnes je wendisch či windisah = slovansky; Wenden-Dörfer jsou dědiny Slovanské, Windisch-Graz je slovanský Hradec. Avšak temno je, co původně znamenala ta slova Winde neb Wende ač hádáno už sem tam na kořen slova a podáno i rozmanitých domnění.

Podáme i my zde dvojího domnění, neboť v tak prastarém a záhadném slově je těžko dosíci jisté a plné pravdy.

»Wenti« znamenalo u starých Němcův hranici, die Wende, a poněvadž Slované vždy s Němci hraničili, může býti, že je Němci proto Wenden, Gränzer, Gränznachbarn zvali.

Slovo »Gränze« samo vzali Němci ode Slovanův, neboť Gränze jsou granice, hranice. Dobře německy je »Gränze«: Wende, Scheide, Mark.)

Ovšem že je »Winden« starší a původnější forma od formy »Wenden«, ale německý slovozpyt vztahuje i slovo »Wende« k původnímu kmenu svému, t. k »winden«, které je kořene prastarého, indoeuropského.

Pozoru hodno je však, že staroskandinavští národové Slovana jmenovali »Vanr« Slovany »Vanir«, zemi Slovanskou Vana-heimr a Vana-land, kdežto jižnější Germanové či Němci jim říkávali Winden, Wenden.

Spojíme-li s tím pravdu historickou, že Slované dle svědectví Římanův a Němcův samých, dříve byli usedlí či sedláci ve důstojném smyslu nahoře vytknutém, t. oráči nežli Němci, libující si v honbách a vojnách, a považíme-li, že až podnes ve Švedském »wana« a v Islandském »wandi« tak dobře znamená stálý byt, usedlost, uvyklost, jako v nízosaském »waante, wente«, co vše jsou jen rozličné formy dotknutého slova »wonen,« býti, usedlým býti: shledáme se snad s pravdou, že i slova »Vana, Vind, Vend« původně ničehož jiného neznamenala, leč usedlého či oráče. Že podlé usedlosti své a bytu svého zvykem

bylo jmenovati i národy, patrno k. př. z jména «Chyžanův«, otvětví Luticův slovanských, ježto podlé chýží svých hlavní své město »Chyzy« a sebe Chyžané jmenovali. Podobněž jmenovali se slovanští »Budini« od města svého Budy či Budin takto, a buda je, jak dobře víme, stálý byt. U Litvínův je »buda« obydlí, Wohnung (vana vona), »butě« t. j. bytí je vlasť »buďas« však mrav, Gewohnheit! —

52. Der Sklave.

Nebývali za starodávna tito Vanové, Windové či Slované tak v opovržení u Němcův, jako později: naopak rozlíhá se v pověstech Skandinavských nemalé jejich chvály. Poslyšmeš, jak o těchto Vanech podlé pověstí nadzmíněných mluví Šafařík v starožitnostech svých Slovanských.

»S Vany vedl Odhyn velkou válku, a avšak s nestejným štěstím. Po zavření pokoje daly sobě strany jisté osoby do zástavy. Vánové předního vojevodu svého, bohatého Niörda, a syna jeho Frey řečeného; Asové (t. Skandinavští) pak Hänera muže důstojného, silného a spanilého, a s ním »Mimera, moudrostí výtečného.« —

»Vánové líčí se vůbec v pověstech Skandinavských co bytnosti u prostřed mezi bohy a lidmi postavené, vysokou moudrostí obdařené a nezlé povahy. Válejíce s Asy, počtem a sílou jich daleko převyšovali, tak že tito vidouce, že tolikým nepřátelům odolati nemohou, pokoj s nimi zavřeli. Niördovy děti: Freyr a Freja byli bytnosti dobrotivé, milované, velice ctěné. Freyr byl Bůh slunce, úrodnosti, dárce deště a výsluní, obraz mužské spanilosti, nákloněný k vyslyšení proseb lidských, původce bohatství a zboží. Freya, kteráž i »Vana-dis,« t. bohyně z rodu Vánův sloula, byla bohyně milosti, nejkrásnější, nejcnostnější a nejkrotší mezi bohyněmi, hotova pořád vyplniti žádosti a prosby lidské (Prija, přeju), milovnice zpěvu, vesny a kvítí, přítelkyně básníkův, je k písněm podněcující a jim city vnukající. Z rodu Vánův byl i Kvasir vznešený mudřec, schodivší zemi za příčinou vyučování lidí, umějící na všecky otázky bez rozpaku a zmatku odpovídati. Připomíná se i zvláštní písmo a zpěv těchto Vánův, jmenovitě Venda-Runir. —

Nelze ovšem snad tvrditi, že bychom v těchto a podobných pověstech německých značiti mohli pouhé události skutečné či dějiny ač se bojem jakýmsi o náboženství velmi podobají: a však předce z nich stává se patrné, že druhdy v dávnověkosti němečtí národové s úctou mluvívali o Slovanech, že mnoho dob z mythův Slovanských se do bájesloví německého dostalo a že Němci, jestliže nekladli Slovany-Vany nad sebe, je předce za rovny sebou mívali. A jakby mohlo tomu býti jinak, když jak dokázáno už, za starodávna Němci a Slované nebývali tak rodem a řečí vzdáleni ode sebe, jako nyní, ba s pobratřenými Litvíny jeden téměř národ.

Později ovšem po rozejítí se povstaly kruté boje mezi Němci a Slovany, a Němci zvítězivše, a to hlavně v zemích nyní německých nad Slovany, učinili ze Slovanův otroky. Tak se stalo ve středním věku, z čehož i pošlo, že se jméno Slovan, ježto se ve středním věku »Sklabos či sclavus psávalo, převrátilo v nynější slovo německé: Sklave.

V našem času pak, ve kterém zvlášť vědy mluvozpytné a o starožitnostech jednající byly shledaly, že Slované a Němci kořenem a jazykem si bývali v původě svém rovni, položily ty samé vědy možný základ k trvalému provedení rovnoprávnosti i ve živobytí veřejném.

Co do věd slušno alespoň uznávati, jakou uctivostí i nyní němečtí slovozpytcové mluví o překrásné řeči slovanské a o důležitosti starožitností slovanských. Němci vší pilností vrhají se nyní na seznání řeči a dávnověkosti slovanské, a nutno je na vzájem i Slovanům nyní, píliti mluvy a dávnověkosti německé, na mnoze vlastní naši mluvu a dávnověkost osvětlující, jako toho jsme i my sami bohdá na těchto naších procházkách byli shledali a ještě shledáme.

53. Písmo pohanských Slovanův.

Nedá se zapírati, že by staří předkové naši v pohanských ještě dobách nebyli měli nižádného písma, a právě jsme se byli dozvěděli, že i staří už připisovali Slovanům zvláštního písma: »Wenda-Runir,« t. runy slovanské zvané.

Nicméně však nebyly tyto runy, jak až posuď domnění všeobecné bylo tvrdilo, snad písmenka, jako naše písmena abe-

cedy, z jichžto každé buď samohlásku, buď souhlásku vyráží, a tedy pouhé hlasy, hlaholy a nikoli věci.

Abychom vypátrati mohli, co tedy a vlastně bylo staroslovanské »runir« či písmo, hleďme především na jméno »písma« samé a na slovo psáti, neb původní smysl slova poví nám sám sebou, co písmo bylo z počátku.

Psáti, pisati znamenalo, abychom to hned slovem vyjádřili, původně jen co nynější slovo malovati, které jsme ode Němcův převzali (malen). Až podnes jmenujeme červená vajíčka velikonoční: kraslice či »pisana jaja,« t. malovaná. Příslovím prastarým říkají Čechové: »Nepiš čerta na stěnu, sám se namaluje,« smyslem: nepřivolávej neštěstí, bývá samo sebou vždy hotovo; ač Malorus a Bělorus připojuje: »Ne tak čort (lev, didko, ďábel) strašen, jakého maljujuć.« V moravské písni Smrť navštivujíc člověka, jenž ji k odpočinutí vyzývá, odpovídá mu: »Nemám já tu času odpočívać, musím k pánu Bohu na súd hýbać.« Odcházejíc však smrť »napsala se na lože — na dvéře,« t. namalovala svůj obraz a řekla: »na pamjat měj, kaj chodzíš, kai ležíš.« Tím se vysvětlují i přísloví »Taket mu napsáno,« t. také někdy umře — a »bojí se smrti, jako obrazu na stěně.«

»Písati« bylo tedy malovati či obrázky hotoviti, nikoli však psáti v našem smyslu, malovati znamínka pouhých hlásků.

Schází však i Němcům toto slovo: neboť své »schreiben« vypůjčili si ode Římanův; poněvadž schreiben je latinské scribere, a Schrift či script latinské scriptum. Nežli však toho slova převzali Němci ode Latiníkův, mívali v obyčeji, říkávati místo něho rizan, nynější reissen (dle čehož naše rejsování), ježto se nám zachovalo ještě ku př. ve slově — Grund-riss, t. obraz stavby v základě její.

Slovo pak »runir« vztahují jedni ke slovu raunen, t. j. tajuplně mluviti, druzí pak k »runen,« co znamenávalo řezati.

54. Čtení starých Slovanův a Němcův.

Obrázky písané či malované se zračí oku, oko je zočí a zočením se naučí, co znamenají: obrázky se ale nečtou, nečítají. Co tedy znamená asi prastaré slovo slovanské čítati, čísti? a co rovněž tak staré slovo německé lesen.

Co původní úmysl slova čísti je, patrno ze slova po-čítati či sčítati, to jest sebírati, spojovati. »Četa« je po slovansku sbor, »četati« znamená v staroslovanském tolik co čítati, sebírati, spojovati. Nikdy neužívali Slované za starodávna slova toho při písmě, t. nikdy nečítali Slované písma, poněvadž staré jich písmo, t. jich obrázky, už celkem svým se jevili, celkem se zočili, nepřipouštějíce ani, aby jako písmenka naše teprva byla sbírána do slova, či sčítána, čtena.

Tak i německé »lesen« nikde za starodávna neznamenalo to, co nyní, t. čísti, nýbrž bylo původně též jen užíváno o sbírání různých věcí, jako patrné ještě v nynějším Lese, Wein-lese, aus-erlesen.

Neuměli tedy ani Slované, ani Němci v pohanských dobách ni psáti, ni čísti v našem smyslu, neboť byli by za jisté mívali i slov vyrážejících tyto vzácné úkony vzdělanosti, v skutečnosti; neměli ale pro ty věci ani slova, jména jediného.

A skutečně nám napsal starý mnich Chrabr, jenž do věkův Cyrillových zasahoval, i následující důležitá slova o starých pohanských Slovanech:

»Prěžde Slověne nejměchą knig, ną črtami i rězami čitěchą i gataachą,« t. j. dříve Slované neměli knih (jako my křesťané), nýbrž »črtami i rězami čítali i hádali.«

Tu se nám zřejmě ukazuje dvojí způsob písma staroslovanského: první črty či čáry, kterými počítali a druhý řezy (razy, obrazy, obrázky), kterými hádali.

Takové črty či čáry objevily se skutečně v roce 1853 na zlatých závitkách, ježto se ve králově Hradci z pohanských hrobův vykopaly.

Řezy ale slovanské odpovídají německému Riss (porovnejž: Reisszeug), a jsou důkazem, že, dovolovala-li to látka, obrázky se za starodávna i řezaly do dřeva, kamene atd. U Moskvy mají Rusové až podnes to přísloví, že tomu, jenž čísti neumí, písmo na papíru rovnou cenu má, jako písmo na kůře, což už samo sebou mimo jiné je důkazem, že stávalo za starodávna skutečně písma na kůže.

A kdyby ničeho jiného nebylo, jest důstojné a prastaré jméno českých a

moravských desk, na důkaz, že v dávnověkosti, co mělo býti paměti zachováno, na desky, t. j. na dřevěné tabule (porovnej slovo Land-Tafel) se řezalo, vyřezovalo.

55. Buch, buky.

Ale lze i udati, jakého se hlavně brávalo dřeva k těm deskám, ježto měly v obrázcích zachovávati pamět budoucím pokolením. Podává nám to zjevně jméno německé Buch stejného jsouc původu s jménem stromu Buche, buk. Slyšmež o tom slavného Jakuba Grimma samého promluviti.

»Das Wort Buch führt unmittelbar in die heidnische Zeit. Wie den Griechen »biblor,« Bast, Rinde, und dann weil sie bemahlt, beschrieben wurde, Schrift, Brief und Buch: den Römern »liber,« Bast und Buch bedeutete: so ging auch unsern Vorfahren, die ihre Schrift auf Steine und zum gewöhnlichen Gebrauch auf buchene Breter ritzten, die Vorstellung des Eingeritzten über auf Buche, den Namen des Baumes, aus dessen Holz Tafeln und Breter am leichtesten geschnitten werden konnten. Noch im heutigen Buch-stabe, weist Stab auf den hölzernen hin.«

A což my Slované nemáme-li snad mimo desk i slova »buky,« co znamená knihu a psaní, a slova »bukvica,« co znamená nejstarší abecedu, i neberou-li všecka tato slova kořen svůj a původ ve slově buk, jako německé slovo Buch v Buche? —

56. Německé a slovanské hieroglyfi.

Co na bukvách nařezáno a namalováno (napsáno) bylo, to si však představovati musíme jen co obrazy posvátné, co posvátné řezy či hiero-glyfy, a slovo to řecké hiero-glyfy znamená posvátné řezy, obrazy: písmenka psáti naučili nás teprva staří Foeníkové ovšem jen prostředkem Řekův a Římanův, jižto sami se od Foenikův abecedu byli naučili. Učitelové bezprostřední Slovanův a Němcův ve čtení a psaní jsou tedy Řekové a Římané a bezpochyby teprva křesťanstvím, nebo alespoň v dobách, křesťanským dobám velmi blízkých. Nemohouce událost tu zevrubně zde dokázati, poněvadž by to i co do látky i co do způsobu příliš daleko a hluboko nás zavádělo: připomínáme toliko to, což i Šafařík i Grimm už dávno byli pozorovali, že znamínka pod jménem run nám zachovaná, skráceně v sobě tají obrázky, a že tyto obrázky ještě v několika písmenkách pozdějšího gotického, glagolského, ba i cyrilského písma se nám byly zachovaly. Přešly tedy (jako u starých Egypčanův hieroglyfy v demotická písmenka), i řezy či obrázky posvátné našich předkův v skrácené obrázečky dvěma nebo třemi čárami toliko vyražené.

57. Zákony.

Komu by nebylo známé toto slovo prastaré? — Libuše na »otně zlatě sědlě, světě Vyšegradě« soudívala už »po zákonu věkožižných bohóv.«

Ale nesnadno říci, co původně znamenalo toto slovo. Vzor to prý pro konání, pro působení lidské, vzor vykonávání, vzor dokonalý. To vše je pravda, ale to nemůže býti původní smysl, poněvadž takové vysvětlování pro šerou dávnověkost je příliš učené a složité. Původní toho slova smysl musí býti, jako smysl všech původních slov jednoduchý a smyslný, neboť veškerá dávnověkost držela se prostosti jen a smyslnosti.

Kmen slova zákon leží patrně ve slově konati, v tom tedy musí se hledati i původní význam.

Kořen »kon« je starší, a mladší jeho forma je »čin;« »konati« a »činiti« rozeznávají se tedy jen mluvnickou formou, nikoli však původním významem svým.

Šťastným způsobem je nám ve vedlejších a složenějších z těchto kořenův způsobených slov původní jich smysl zachován. Říkáme totiž až podnes: »na-čínati chléb,« t. nakrojiti bochník; »na-čatý« je naříznutý, nakrojený; Rusové říkají až podnes: »pera činit,« místo péra řezati, a »činěnyj,« je jim tolik co řezaný. I při druhé starší formě kon průsvítá původní tento význam řezání, krájení ve slově »konec,« »končina,« které nám obyčejně za ostřený kraj věcí vyznačují, jako ve slovích »končitý, končitost,« místo špičatý, šidlatý, špičatost, šidlatost zřejmě se jeví. Konati a činiti zna-

menalo tedy původně co řezati, krájeti a »zá-kon« je tedy v dávnověkosti deska s řezami, t. vyřezanými obrázky — zářez, zářiz, řeza.

Takové řezy či zákony byli tedy bezpochyby ony »desky pravdodatné,« ježto u jedné z děvic súdných při Libušině soudu stály, neboť v obrázcích svých chovaly pravdu či právo, a z obrázkův těch se i věstovalo — »děvě vyučeně věščbámi,« t. vidělo se, co vzorem je, a vědělo se tedy i, co se má v té případnosti státi a to vědomí bylo zvěst či věščba.

Takové zákony činiti, t. vyřezávati bylo právem a povinností starých kněží a knížat, ježto takové desky či zákony též na hradech pospolných chovali, jako Libuše na slavném Vyšegradě. Zákony tedy v tomto smyslu obsahovali v sobě i písmo starých pohanských Slovanův, neb nevadí nic, domnívati se, že mimo ve dřevě řezaných či zákonních obrázkův mívali i písaných či malovaných a snadno možná, že způsob ten prastarý v starých knihách netoliko pestrá míti písmenka, nýbrž i úplné obrázky a obrázkovitá písmenka ještě v těch dobách svého počátku hledá, kde staří zvykli bývali, ve svých deskách a na svých blánkách vidívati samých obrázkův.

Ukončení.

Přestáváme zde u podávání těchto mluvozpytných a starožitných páběrků, aby nás bohatství zatajených ještě porovnání a přirovnání podobných nezavedlo, překročiti meze slušné a nutné v takové kníze, ježto věnovaná je obecenstvu pospolitému. Hleděli jsme co možná, všeho učeného rozebírání jako i dokládání stranou nechati, abychom jen zachovali přehled a nutnou prostonárodní jednoduchost.

Jednalo se nám jen o to, abychom obecenstvu česko-slovanskému ukázali, že v nynější době zrakem obnoveným a zostřeným lze hleděti na dávnověkost slovanskou a to zrakem novějšího mluvozpytu.

Nechtěli bychom však tím tvrditi, že jsme na veškerém místě byli uhodili na ryzí a úplnou pravdu: naopak přesvědčeni jsme, že jiný jinak a lépe by byl podal tu a onu stránku starodávného žití praotcův našich.

Avšak doufáme předce, že v celku čtenář shledá i z našeho líčení těch věcí, že novější na zákonech založený mluvozpyt nám velkou část slovanských Pompejův a Herkulanů odhalil a odkryl, a že ode vzniku mluvozpytu samého — neboť i on sám ještě v kolébkách takořka leží — očekávati můžeme, že netušené nám ještě strany a doby starožitné odkryje, a jako v obrázku jasném dávnověkost slovanskou nám před oči představí.

Výtěžek ten novějšího bádání podati obecenstvu za tím větší povinnost svou považovali jsme, čím více vzhled v starožitné doby přispívá ku poznání pozdějších a novějších dob a seznání obou: totiž vědomí, co jsme byli a co jsme, nutné je každému národu, jenžto nemá v němé dřímotě, nýbrž v jasném probuzení kráčeti po boku s druhými vzdělanými národy na společné cestě všelidského vzdělání.

J. J. Hanuš.

Tiskem Karla Winikera v Brně.

LIBRARY OF CONGRESS
0 002 653 881 6

LIBRARY OF CONGRESS
0 002 653 881 6